

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

JURE BRANKOVIČ
MENTORICA: DOC. DR. SMILJA AMON

**SLOVENSKO ČASOPISJE MED DVEMA
BLOKOMA (1947 – 1953)**

Diplomsko delo

LJUBLJANA, 2004

KAZALO

1	Uvod.....	3
2	Ključni dogodki v letih 1947 - 1953	5
2.1	Vzroki za spor s Sovjetsko zvezo	5
2.2	Pismo Imformbiroja in njegove posledice	8
2.3	Gospodarski položaj države.....	11
3	Medijski prostor v povojnem obdobju.....	14
3.1	Novinarska tradicija in lastništvo tiskarn	14
3.2	Agitprop	16
3.3	Tiskovni urad in urad za informacije pri predsedstvu vlade LRS	19
3.4	Tiskovna agencija nove Jugoslavije (Tanjug)	22
3.5	Zakon o tisku in navodila za njegovo izvajanje.....	25
3.6	Povojni časopisi v Sloveniji.....	26
3.7	O svobodi tiska	27
3.8	Vladni odnosi z mediji	31
4	Vsebinska analiza časopisov.....	35
4.1	Podoba Sovjetske zveze in Zahoda do 28. junija 1948.....	35
4.2	Javna podoba resolucije Informbiroja.....	36
4.3	Spremembe v pisanju časopisja o ZSSR.....	38
4.4	Spremembe v pisanju o Zahodu.....	41
4.5	Domače dogajanje.....	45
5	Sklep	50
	Arhivski viri, objavljeni arhivski viri, periodika	53
	Ustni viri	53
	Literatura.....	54
	Seznam kratic.....	57

1 Uvod

Obdobje med letoma 1947 in 1953 je bilo čas hitrega gospodarskega razvoja Federativne ljudske republike Jugoslavije (FLRJ), določenega s prvo petletko. V tem času se je izoblikoval politični sistem, potrjen na VI. kongresu KPJ in z jugoslovansko ustavo 1953. Izoblikovale so se državne meje, sklenjene so bile mirovne pogodbe, Jugoslavija je dobivala na mednarodni veljavi. Ob slabih odnosih z Zahodom so se zaostрили odnosi s Sovjetsko zvezo in posledično s celotnim Vzhodnim blokom, kar je ključno vplivalo tako na gospodarski razvoj kot na zunanje in notranjepolitične razmere v državi. Po resoluciji Informbiroja je po prvem obdobju popolnega sledenja sovjetskim smernicam prišlo do preobrata in odpora do dotedanje vzornice Sovjetske zveze.

»Doslej smo o teh pojavih drugače govorili, zato jih je treba temeljito obdelati in pojasniti,« so o novem uradnem mnenju o Informbiroju in Sovjetski zvezi odločili na redni seji komisije za agitacijo in propagando (Agitprop) leta 1950. Navodila so se hitro razširila v časopisje, saj so bili mediji v povojnem času še veliko bolj kot ostale gospodarske panoge pod nadzorom oblasti. Pisana beseda bi morala po miselnosti partijskih kulturnih ideologov služiti krepitevi monopola ZK v državnem sistemu, za kar naj bi do ukinitve leta 1952 skrbel organ komunistične partije komisija za agitacijo in propagando (Agitprop). Po njeni ukinitvi je sicer dobro leto vladala praznina pri nadzoru nad mediji do aprila 1954, ko je bila pri predsedstvu SZDL ustanovljena komisija za tisk. Odprtje arhivskih zbirk, ki jih še čaka popolna ureditev, nudi pogled na vpliv takratne oblasti na pisanje časopisov, tako neposredno kot z ustrezno kadrovsko politiko ali ustanavljanjem novih časopisov. Urednike medijev so izbirali člani komisije Agitpropa, novinarji so bili na konferencah obveščeni tako o vsebini kot načinu poročanja, kot kažejo zapisniki, pa se je komisija za Agitprop odločala tudi, kdaj in kaj naj se piše. Kljub temu je bilo na sestankih komisij večkrat ugotovljeno, da stanje v slovenskih medijih ni v skladu z načrti, saj »novinarji premalo poznajo našo linijo«¹.

¹AS, dislocirana enota 1: CK ZKS – fond Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije: Ugotovitev podkomisije za agitacijo in propagando na sestanku dne 23. 11. 1951.

Namen diplomskega dela je v luči takšnih navodil prikazati položaj novinarja in urednika v povojnem obdobju. Medijski delavci so se znašli v razmerah, ko so bili predvsem kanal enosmerne komunikacije med oblastjo in bralci. Opozoriti velja predvsem na vidnejše konflikte v tedanji družbi. Podrobna analiza poročanja o odnosih s Sovjetsko zvezo in resolucijo Informbiroja razkriva spremenjeno podobo o Sovjetski zvezi in njej zvestih državah ter njihovih vodstvih, ki so jih po navodilih oblasti v času po resoluciji Informbiroja risali mediji. Zasuk v politiki do Sovjetske zveze se je namreč kazal na vseh področjih, od političnih obračunov znotraj partije do uradnega pogleda Jugoslavije na reševanje korejske krize. Na drugi strani so se začeli v časopisju Vzhodnega bloka pojavljati napadi na Jugoslavijo in njene vidnejše politike.

Ob tem je v Sloveniji še vedno potekal boj z notranjimi sovražniki. Ob »agentih Sovjetske zveze« tudi z nekaterimi posamezniki, kot na primer Edvardom Kocbekom, ki mu je bila po padcu v politično nemilost leta 1952 odvzeta vsaka možnost objavljanja. Zapisniki podkomisije za agitacijo in propagando kažejo na načrtni nadzor nad katoliškimi listi in načrtno objavo prispevkov o antiklerikalizmu, kar kaže na strah oblasti pred zadnjimi znaki opozicije, ki jo je predstavljala katoliška cerkev.

Podatke za diplomsko nalogo sem zbiral z empirično analitično zgodovinsko metodo. Pri tem sem se obrnil predvsem na primarne vire. Pregledal sem arhivske zbirke iz fonda Tiskovnega urada, kasneje Urada za informacije, pri predsedstvu vlade SRS in Agitpropa; informacije sem zbiral tudi od takratnih novinarjev. Kot vir sem uporabil dva pogovora, in sicer z dolgoletnim vodjo ljubljanske podružnice Tanjuga Cirilom Šterom ter urednikom zunanjepolitične redakcije Slovenskega poročevalca Dušanom Benkom. Ob tem sem pregledal tudi vsebino dveh najpomembnejših povojnih dnevnikov, Slovenskega poročevalca in Ljudske pravice, s poudarkom na letu 1948, ko je bila objavljena resolucija Informbiroja, in na naslednjih treh letih, torej v času največjega preloma s Sovjetsko zvezo.

S tem diplomskim delom sem poskušal tudi smiselno nadaljevati magistrsko delo Nenada Senića »Tisk, radio in novinarstvo v Ljudski republiki Sloveniji 1945 – 1946« v želji, da bi nekoč nastal celoten pregled povojne zgodovine tiska.

2 Ključni dogodki v letih 1947 - 1953

2.1 Vzroki za spor s Sovjetsko zvezo

Povojni dogodki v Jugoslaviji, predvsem pritiski Sovjetske zveze, resolucija Informbiroja ter njene posledice so bili v zgodovinopisju že podrobno obdelani. Pri tem velja izpostaviti pomen spominov in zbranih dokumentov Vladimirja Dedijerja ter Milovan Djilasa ter umestitev spora v mednarodni kontekst tržaškega zgodovinarja Jožeta Pirjevca. V sodobnem obdobju s prispevki o povojni kulturni politiki na Slovenskem izstopa Aleš Gabrič, raziskovanju preganjanja informbirojevstva se posveča tudi Božo Repe. Kljub temu, da se diplomska naloga posveča položaju časopisja na Slovenskem, je treba s tem povezana dejstva umestiti v časovni okvir. Spor s Sovjetsko zvezo je ključno vplival na dogajanje v letih od 1947 do 1953 tako na političnem kot posledično tudi na gospodarskem in kulturnem področju, zato je potrebno v razmerje z njim postaviti vse pomembnejše dogodke v tem obdobju, o katerih so poročali mediji. Da bi lahko bolj jasno razložil delovanje časopisja, bom v zgodovinskem pregledu predstavil tudi sovjetsko-jugoslovanske odnose pred obdobjem, ki ga obravnava diplomska naloga. Pri tem je treba izpostaviti, da večina dostopnih virov tako jugoslovanskega kot zahodnega izvora obravnava odnose precej z jugoslovanskega vidika. Rusko zgodovinopisje (prispevki Gibianskiega) iščejo razloge za to predvsem v nedostopnosti arhivov nekdanje ZSSR, tako se je večina zgodovinarjev oprla na jugoslovanske vire, pri čemer je »v znatni meri prevzela interpretacije, ki so izvirale iz jugoslovanskega propagandnega stroja«. (Gibianskii, 2000: 9). Gibianskii išče razloge v povzetju jugoslovanske paradigme v pomanjkanju dokazov iz ruskih virov, ki bi po njegovem mnenju spremenili v javnosti sprejet razvoj dogodkov. Dosedanje raziskave namreč kažejo le na nezadovoljstvo Kremlja z jugoslovanskim prevzemanjem dominantne vloge na Balkanu, kar naj bi rušilo hierarhijo držav pod Moskvo, kakršno si jo je zamislil Stalin, nič pa o sovražnih ruskih načrtih v odnosih do Jugoslavije pred letom 1948, katere predstavljajo svetovni zgodovinarji.

Tako je kljub dejstvu, da so Sovjeti vedenje Jugoslavije že pred nastankom Informbiroja opisali v svojih analizah in ga označili kot negativno, splošna ocena jugoslovanske

politike ostala najbolj pozitivna, z zelo umirjeno kritiko, še posebej v primerjavi s kritiko Čehoslovaške, Poljske in Madžarske, ki je temeljila, kot je zapisano v analizah, na njihovih nacionalističnih in protisovjetskih odklonih. Prav politika teh držav je bila skrb Kremlja v času ustanavljanja Informbiroja (seveda, skupaj s splošnim mednarodnim dogajanjem in obnašanjem komunističnih partij Francije in Italije). Tako v zvezi s tem ni osnove za nekdanjo jugoslovansko verzijo, ki pravi, da je bil Informbiro ustanovljen zaradi obračuna s KPJ. (Gibianskii, 2000: 13)

Prve znake sovjetskega nestrinjanja s politiko jugoslovanskih voditeljev pa so se po spominskih takratnih jugoslovanskih državnikov (Josip Broz Tito po zapisih Vladimirja Dedijera in Milovan Djilas) kot tudi jugoslovanskih in slovenskih zgodovinarjev pokazali že med drugo svetovno vojno, natančneje v času prvega (Bihač, 26. november 1942) in drugega (Jajce, 29. november 1943) zasedanja AVNOJ-a, torej skoraj pet let pred ustanovitvijo Informacijskega biroja komunističnih partij (Skljarska Poremba, 30. september 1947). Sovjetskega voditelja Josipa Visarionoviča Stalina sta po pisanju Dedijerja (1972: 496) zmotila ustanovitev Nacionalnega komiteja na prvem zasedanju in v Jajcu sprejeti sklepi o odvzemu zakonitosti begunski vladi v Londonu in prepovedi vrnitve kralju Petru. Delegati so na zasedanju v Jajcu sprejeli tudi sklep o priključitvi tako imenovanega slovenskega primorja, Istre in Trsta k Jugoslaviji. Po Dedijerjevem mnenju je sovjetsko stran motilo dejstvo, da so Jugoslovani sklepe sprejeli brez posvetovanja z Moskvo, Kremelj so namreč le obvestili o že sprejetih določilih. Razlogi za takratno ravnanje Stalina naj bi bili po mnenju večine zgodovinarjev predvsem v med zavezniki že sklenjenemu dogovoru o delitvi vpliva v povojni Jugoslaviji (sprejetim 9. oktobra 1944 v Moskvi in po Churchillovih besedah imenovanim delitev fifty-fifty), v nasprotju s katerim so bili sklepi AVNOJ-a. Sovjeti pa Tita niso gledali postrani samo zaradi tega, ker ni hotel niti simbolično deliti oblasti s »Petrom Malim« (kot je kralja označeval angleški zunanji minister Anthony Eden). Jugoslovanski komunisti so namreč vztrajno ponavljali, da se je Jugoslavija za razliko od ostalih vzhodnoevropskih držav osvobajala večinoma z lastno vojaško silo, ponosni so bili tudi na uspešno izvedeno revolucijo – v skladu s prepričanjem o svoji pomembnosti so se tudi vedli. To se je v zadnjem letu vojne pokazalo tudi v vodenju vojaških operacij ne oziraje se na Sovjetsko

zvezo. »Prav v trenutku, ko je morala biti Moskva še kako previdna, da si zagotovi nadzorstvo nad Poljsko in doseže umik ameriških čet iz tistega dela vzhodne Nemčije, ki ji je po dogovorih pripadal, je Tito izzval resen incident z zahodnimi zavezniki. S svojimi četami je vkorakal v Trst, ..., kljub dejstvu, da so anglo-ameriške sile zahtevale to jadransko пристanišče zase« (Pirjevec, 1987: 13). Takšno ravnanje, ki je bilo v nasprotju z dogovori in načrti zaveznikov, je narekovalo Winstonu Churchill in Harryju S. Trumanu, da sta se maja 1945 odločno zoperstavila prodoru Jugoslovanske armade v Trst in Gorico ter zahtevala od Tita, da iz tega dela Julijske krajine umakne svoje enote. Ob manjkajoči podpori Kremlja je bila jugoslovanska vojska prisiljena k umiku po 43 dneh zasedbe (1. 5. – 12. 6. 1945) in jo je nadomestila angleško-ameriška vojaška uprava. Zaradi kasnejšega spora med FLRJ in SZ ter geostrateških interesov Stalina se je sovjetsko vodstvo strinjalo z ohranitvijo saintgermainskih mej Avstrije in ohranilo nespremenjeno severno mejo Slovenije.

Na podlagi sporazuma o pomoči in sodelovanju (1945) so v Jugoslavijo, ki naj bi jo prilagodili sovjetskemu modelu, prispeli številni sovjetski civilni in vojaški strokovnjaki, ki pa so se kmalu izkazali bolj za oviro kot pa oporo družbenemu spreminjanju in obnovi. »Sovjetski strokovnjaki, osvobojeni strahu in pritiskov, pod katerimi so desetletja ječali v domovini, so se ugnezili v vse državne, industrijske in vojaške ustanove ter se vedli brezobzirno in arogantno, kot rekruti ob prvem prostem izhodu in kot da bi bila pravica vsakega izmed njih, da se obnaša kot mali Stalin« (Pirjevec, 1987: 14). Zlasti problematični so bili v prvih povojnih letih gospodarski odnosi, kar se je kazalo v neenakomerni trgovinski menjavi, ustanavljanju mešanih družb, ki bi bile bolj v korist Sovjetski zvezi, in sovjetskih zahtevah po ustanovitvi sovjetsko-jugoslovanske mešane banke, kar so jugoslovanski predstavniki na pogajanjih odločno zavrnil.

Že od prvega dne teh pogajanj pa je bilo jasno, kaj ZSSR hoče od nas. Ruski zastopnik Jatrov je odkrito sporočil, da ima direktivo od svoje vlade, po kateri naj se ustanove takšne sovjetsko-jugoslovanske mešane družbe, ki bi po eni plati ZSSR nudile popoln monopol v vseh panogah naše industrije in v vsem gospodarstvu, po drugi plati pa bi omogočile družbam eksploatacijo jugoslovanskih naravnih bogastev, tako da bi se iz

Jugoslavije izvažale predvsem surovine, kar pomeni, da bi ostali mi še nadalje le surovinska baza za bolj razvite države in bi ne mogli razvijati svoje industrije.

(Dedijer, 1972: 587)

Med večje razloge za spor lahko štejemo še jugoslovansko vojaško pomoč komunističnim upornikom v grški državljanski vojni (1944-1949) ter poskus jugoslovanskega vplivanja na razmere v Albaniji.

Državljeni Jugoslavije so spor s Sovjetsko zvezo čutili kot nekatere ekstremne ukrepe vlade. Kljub izvajanju Marxove »permanentne revolucije« na vseh področjih je bila država že takoj po vojni deležna kritik Sovjetske zveze. Tako so v povojnih letih z namenom, da bi Stalinu dokazali svojo trdno linijo, uvajali prisilno kolektivizacijo v kmetijstvu in nacionalizirali še zadnje preostale gospodarske družbe, ki so ušle prvemu valu leta 1946. Lastnike je izgubilo 500 hotelov, 30 sanatorijev in bolnišnic, 100 kinematografov, podržavili so tudi časopis Politiko, ki je bila do takrat vsaj navidezno v zasebni lasti. »20. maja 1947 so pripadniki milice in ljudskih odborov brez sleherne napovedi nagnali lastnike iz njihovih trgovin, zaplenili ključe, inventar in knjigovodski material, tu in tam izropali še zasebna stanovanja« (Pirjevec, 1987: 113). Številne lastnike so postavili pred ljudska sodišča in jim zaplenili premoženje, kar je državi prihranilo izplačilo odškodnin. Nepričakovana nacionalizacija trgovin je še poslabšala podporo vodstvu države, saj je med drugim povzročila tudi hude težave v oskrbi prebivalstva. Pomanjkanje se je še povečalo po zaostitvi sporov z Vzhodnim blokom, spremenila se je tudi javna podoba Sovjetske zveze, kakršno so slikali mediji in partijski funkcionarji.

2.2 Pismo Informbiroja in njegove posledice

V sovjetskem javnem mnenju se verjame, da je poskus podrejanja Jugoslavije vlada SZ začela vršiti šele 28. junija 1948 z objavo tako imenovane Resolucije informbiroja o razmerah v Komunistični Partiji Jugoslavije. Ta predpostavka ni točna. Takrat, z 28. junijem, se je v bistvu začel odprti, neskriti pritisk, ki je obstajal že od prvih dni življenja nove, neodvisne jugoslovanske države ... (Djilas, 1951: 6).

Informbiro je bil uradno ustanovljen za »organizacijo izmenjave izkušenj in – če bo potrebno – usklajevanje dejavnosti komunističnih strank na podlagi obojestranskega soglasja,« saj naj bi odsotnost sodelovanja povzročila škodo delavskemu razredu (Nećak, 1999, 22). Ob ustanovitvi so se predstavniki centralnih komitejev devetih komunističnih partij dogovorili za sedež organizacije v Beogradu ter izdajanje štirinajstdnevnikarja z imenom »Za trden mir, za ljudsko demokracijo«. Združene in organizirane naj bi bile partije močnejše proti pritiskom imperializma, je takrat razlagal Stalin. »V resnici je želel vodja Sovjetske zveze s pomočjo Informbiroja disciplinirati partije v raznih državah, jih imeti pod svojo kontrolo ter njihovo dejavnost podrediti mednarodnim interesom Sovjetske zveze« (Nećak in Repe, 2003, 266). Postavitev sedeža Informbiroja v Beograd pa naj povečala vpliv na jugoslovanske komuniste. Z objavo resolucije Informbiroja je prepad med jugoslovansko in sovjetsko partijo postal javen, Stalin naj bi datum objave (Vidov dan) izbral zaradi pomenljivih in svarilnih obletnic (1389 – Kosovska bitka, 1914 – Uboj prestolonaslednika Ferdinanda v Sarajevu). Objava je presenetila tako zahodne politike in analitike kot domače prebivalstvo, ki ni opazilo umika sovjetskih strokovnjakov marca 1948 in ni vedelo za dopisovanje med CK KPJ in CK VKP(b) ter tako sprva ni moglo verjeti navedbam resolucije. Ta je bila po dogovoru v vodstvu KPJ skupaj z jugoslovanskim odgovorom javno objavljena 30. junija v časopisu Borba, ki je na ta dan izšel v 500 000 izvodih. Resolucija je pozivala tako imenovane zdrave sile v Jugoslaviji, naj prisilijo jugoslovanske voditelje k popravilu svojih napak ter vrnitvi k internacionalizmu. »Če tega sedanji voditelji KPJ niso sposobni, jih morajo [zdrave sile, op. J. B.] odstraniti in ustanoviti novo mednarodno vodstvo KPJ« (Nećak, 1999: 23). Poleti in jeseni so vse socialistične države ekonomsko blokirale Jugoslavijo, prekinile diplomatske odnose, na mejah pa so potekali posamezni oboroženi spopadi (Nećak, Repe, 2003: 267).

Zahod je sprememba odnosov med SZ in Jugoslavijo presenetila, prvič so svojo zmoto o Jugoslaviji kot enemu od sovjetskih satelitov spoznali tik pred izključitvijo partije iz Informbiroja ter v naglici sprejeli nekaj potez, ki naj bi Titu signalizirale, da v tem boju ne bo sam. V tem smislu je zgovorna predvsem odločitev ameriške administracije, da vrne beograjski vladi zlate rezerve, ki jih je na začetku druge svetovne vojne knez Pavel

spravil na varno v ZDA. V tednih in mesecih po 28. juniju 1948 je ta politika postala vedno bolj odločna v prepričanju, da je Tita treba »ohraniti na površju«, ker njegova herezija načinja monolitnost sovjetskega bloka. V tem razmišljanju so od samega začetka imeli pomembno mesto tudi strateški interesi, saj je bilo vsem jasno, kako pomembno za varnost Grčije, Italije in Avstrije je dejstvo, da je Sovjetska zveza izgubila svojo postojanko na Jadranu (Pirjevec, 2000: 17). »Američani niso bedaki. Rusom ne bodo dovolili doseči Jadranskega morja,« naj bi Tito izjavil poleti 1948 v Splitu (Djilas, 2000: 125). Toda odnosi z ZDA so bili še vedno napeti, nihče še ni pozabil povojne sestrelitve ameriškega letala (9. avgusta 1946 je jugoslovanska vojska sestrelila eno od letal, ki so vztrajno kršila zračni prostor med leti iz Italije v Avstrijo) in pomoči grškim komunističnim partizanom. Zahod je tako ponudil Titu ekonomsko pomoč, ki jo je ta sprejel, v znak sprave je prenehal pošiljati pomoč grškim gverilcem in jih tako prepustil usodi, ni pa spreminjal notranje ureditve države. S tem dejstvom se je sprijaznil tudi Zahod v prepričanju, da je Titov režim, kot v Španiji Francov, sicer nasproten vrednotam demokracije, toda v dani politični situaciji povsem sprejemljiv. Nepodpisano zavezništvo med Jugoslavijo in Zahodom, nastalo kot posledica slabih odnosov z Vzhodom, se je končalo po Stalinovi smrti ter rešitvi tržaške krize leta 1954 z Londonskim sporazumom (Pirjevec, 2000: 18).

V času približevanja Zahodu se je začelo tudi razlikovanje Jugoslavije od drugih vzhodnoevropskih držav, tako v življenjskem standardu kot političnemu sistemu. Komunistična partija Jugoslavije se je v tem obdobju v nasprotju s sovjetskimi načrti dodatno okrepila. Tito je že 1. marca 1948, po vrnitvi Djilasa in Kardelja iz pogovorov v Moskvi, ponudil Politbiroju svoj odstop, ki so ga člani soglasno zavrnil. V državi se je povečalo članstvo v komunistični partiji, začele so se čistke med tako imenovanimi »informbirojevcem«. V osnovnem pomenu besede so bili to privrženci ruske poti komunizma in kot zagovorniki Stalina nasprotniki jugoslovanskih oblasti. Kasneje je izraz informbirojevec postal sinonim za notranjega državnega sovražnika, tako se je med njimi znašlo tudi več oseb, ki so zgolj kritizirale trenutno oblast. V celoti je bilo v Sloveniji aretiranih 731, po takratnih ocenah pa naj bi bilo v Sloveniji približno tisoč informbirojevcev, kar je precej manj kot v drugih krajih Jugoslavije (Gabrič, 1993: 163-174). Samo skozi taborišče Goli otok, ustanovljeno zgolj z namenom »preobrazbe

informbirojevcev«, je šlo približno petnajst tisoč članov partije in njenih simpatizerjev. Del jih je pristal tam zgolj zato, ker so pred prijatelji izrekli prosovjetsko prepričanje, del je bil popolnoma nedolžen. Prevzgojo zapornikov je v svojih govorih omenjal tudi Tito, po spominih Djilasa pa člani CK niso bili obveščeni o dogajanju na tem otoku in naj bi bili nad razmerami ogorčeni. »Vsaka politična prevzgoja vodi brez dostopa javnosti do odklonskosti in tragedije – nadzor javnosti je edini nadzor,« ugotavlja v svoji knjigi 25 let kasneje Djilas (2000: 87).

2.3 Gospodarski položaj države

Jugoslavija je bila iz ideoloških in zunanjepolitičnih razlogov navezana na Sovjetsko zvezo in Vzhodnoevropske države. Z njimi je podpisala več trgovinskih sporazumov in sporazumov o sodelovanju, podpirala na primer skupno politiko na področju plovbe po Donavi, sodelovala na področju izobraževanja. Ob že omenjenih sovjetskih svetovalcih in ustanavljanju mešanih družb so imele vzhodne države velik ekonomski vpliv na Jugoslavijo, tako je v letih 1946-49 trgovina s temi državami dosegla več kot polovico jugoslovanske blagovne menjave s tujino. Zaradi informbirojevskih dogodkov so se začeli ti odnosi krhati, blagovna menjava se je skrčila. Prekinitev odnosov je trajala do leta 1953, kar se je poznalo tako pri uveljavljanju prve petletke kot v splošnem položaju v državi, težave so reševali s pomočjo ljudstva.

Prvi povojni načrtovalci gospodarskega razvoja v Sloveniji so na vprašanja, kako odpraviti pomanjkanje denarnih, materialnih in prometnih sredstev ter strokovnega kadra, odgovarjali, da je vsem, ki so sodelovali v NOB, odgovor jasen: s požrtvovalnostjo, junaštvom in pobudo najširših množic. Zato so se tudi zanašali na to, da bodo glavnino gradbenih in drugih del, potrebnih za gospodarsko obnovo in razvoj, opravili s prostovoljnim delom prebivalstva in vojakov ter prisilnim delom vojnih ujetnikov in političnih zapornikov (Prinčič, 1997: 37).

V promocijo prostovoljnega dela so se aktivno vključili tudi slovenski mediji, ki so javnost obveščali o akcijah, promovirali udarništvu in socialistično tekmovanje. Med drugimi panogami pa so organizatorji tekmovanj tekmovalcem v dobro šteli tudi število medijskih objav, kot kaže spodnji prispevek.

Napoved tekmovanja lesnega odseka okrajne zveze kmetijskih zadrug Ljubljana-okolica

Lesni odsek Okrajne zveze kmetijskih zadrug Ljubljana-okolica napoveduje v čast V. kongresa KPJ tekmovanje. V svrhu čimprejšnje izvedbe plana lesnih odsekov okrajnih zvez kmetijskih zadrug, napoveduje tekmovanje vsem lesnim odsekom pri okrajnih poslovnih zvezah v naslednjih točkah:

- 1. 100% izvršitev plana poseka in izdelave iglavcev*
- 2. 80% izvršitev lesa do avtomobilskih cest*
- 3. 80% izvršitev poseka in oddaje vseh kritičnih asortimentov, tj. mehke celuloze, hrastovih pragov, jamskega lesa*
- 4. 100% zajezi in izkoristiti vso zmogljivost žag za razrez lesa*
- 5. 100% zajeti količine posekanega in oddanega lesa v plansko evidenco*
- 6. Katera okrajna zveza kmetijskih zadrug bo čimpreje usposobila kmetijske zadruge za vse operativno poslovanje*
- 7. Katera okrajna zveza K. zadrug bo tekmovanje najboljše organizirala s povezavo z množičnimi organizacijami ter svoje uspehe **objavljala v dnevnem časopisju***

Tekmovanje traja od dneva objave v dnevem časopisju do 15. avgusta 1948.

OZKZ Ljubljana-okolica

(SP, 8.7. 1948)

Ob koncu leta, dosegli plana ali drugih svečanih priložnostih pa so podelili priznanja zaslužnim »junakom prostovoljnega dela« in udarnikom, do leta 1951 je bilo v Sloveniji okoli 55 tisoč ljudi večkratnih udarnikov. Njihovo delo je opevalo časopisje, ki je slavilo njihova dejanja in objavljalo fotografije in zgodbe malih ljudi velikih dejanj. Na začetku 50-ih let sta revolucionarni zanos in delovna zagnanost prebivalstva zamrla. Takrat je oblast priznala, da so stroški organiziranja nekaterih množičnih oblik dela, kot so delovne in frontne brigade, precej večje od delovnega učinka (Prinčič, 1997: 39).

Prekinitev odnosov z Vzhodom pa je jugoslovanske politike le prisilila, da so izoblikovali novo ekonomsko politiko, tako imenovani novi gospodarski sistem. Leta 1951 se je tako uveljavila srednja pot med dogmatsko partijsko miselnostjo, po kateri je morala država usmerjati gospodarsko življenje, in novimi proizvodnimi odnosi, ki so predvidevali večjo vlogo podjetij ter upoštevanje zakonitosti blagovne proizvodnje. Leta 1952 so prenovili devizno poslovanje in omogočili gospodarsko rast (Prinčič, 1997: 44-45).

3 Medijski prostor v povojnem obdobju

3.1 Novinarska tradicija in lastništvo tiskarn

Časopisje in radio je v povojem času zaznamovala sprememba lastništva tiskarn ter vpliv KPJ na delo novinarjev. Kljub prehodu iz monarhije v komunistični sistem oblasti je Titovo oblast pričakala zapuščina prejšnjega sistema. Le-ta je še dolgo po letu 1945 vplivala na organiziranost informacijskega sistema (Robinson, 1977: 4). V prvi Jugoslaviji je, namesto da bi novinarji nadzirali delovanje oblasti, vlada nadzorovala tisk. »V komunikacijskem sistemu Kraljevine Jugoslavije se je uveljavila cenzura kot poglavitno sredstvo nadzora,« je v svojem delu ugotovila Smilja Amon (1996: 144). Med vojnama so bili v primeru, da so za oblast sporne stvari prišle v javnost, kaznovani ne samo uredniki in lastniki časopisov, temveč tudi cenzorji. Tako ne presenečajo odkritja Robinsona, da se je nerazvitost ob tehnični zaostalosti časopisja in radia v primerjavi z državami zahodne Evrope v povojnem obdobju kazala tudi v nerazvitem profesionalnem čutu med novinarji in medijski odvisnosti od vlade. Na značilnosti medijev je poleg gospodarskega razvoja in spremembe vodilne ideologije vplivala tudi multietničnost nove države. Milovan Djilas, vodja Agitpropa, je tako dobil nalogo, da razvije tisk in radio v uspešni glasili vladajoče Komunistične partije, s katerima bi širili vrednote nove družbe (Robinson, 1977: 18).

Robinson je v tem primeru premalo izpostavil sovjetski vzorec in pomen tradicije NOB, iz katerega so izhajali novinarji kot tudi časopisi, ki so začeli izhajati po vojni. Tako prispevek »Tisk – najostrejše in najmočnejše orožje naše Partije« iz leta 1946 izpostavlja vlogo tiska med vojno in njegovo prihodnost: »Boljševiški tisk je prispeval svoj delež za uničenje sovražnika. Toda njegovi delavci bodo morali delati še zelo mnogo, da bodo dvignili naš tisk na raven stvaritev Rdeče armade in sovjetskega ljudstva. Naš tisk moramo postaviti v službo nadaljnjega utrjevanja moči naše velike sovjetske domovine.« (AS, fond ZKS - Agitprop) Na takojšen prehod iz partizanskega v povojno novinarstvo opozarja nekdanji novinar. »Po vojni sem bil leto in pol v Trstu; iz partizanskega

dnevnika, ki je izhajal v ilegalni tiskarni v Vojskem nad Idrijo, se je oblikoval Primorski dnevnik, kamor sem bil postavljen tudi sam. Pred tem nisem imel nobene prakse, z izjemo v partizanih izdanih publikacij,« se spominja Ciril Šter. Novinar Dušan Benko je bil po vrnitvi iz vojnega ujetništva najprej zaposlen na Tiskovnem uradu, nato je šel po nalogu pomagat Slovenskemu tedniku, to je glasilu koroških Slovencev, kot dopisnik na Dunaj. Novinarsko izobraževanje, ki ga je opravil, je bilo šestmesečni tečaj v Beogradu. »Tam so nam predavali zelo eminentni predavatelji, na primer Ivo Andrić o slogu pisanja, pa recimo Vladimir Dedijer. V Sloveniji so bili kasneje kratki novinarski tečaji v okolici Bleda, še sam sem predaval. Ti so trajali 2 do 3 mesece, izmed udeležencev so se rekrutirali novi kadri za redakcije, vendar novinarji še zdaleč niso postali vsi,« se spominja Benko.

Jugoslovanski povojni tisk je imel dve glavni funkciji. Ob mobilizaciji aktivistov, intelektualcev in širšega prebivalstva tudi združevanje različnih pogledov etničnih skupin v eno samo s prenosom centralistično pripravljenih programov in vrednot. Da bi izpolnila svoji nalogi uspešno, sta bila tisk in radio, podobno kot ostala sredstva proizvodnje, nacionalizirana ter postala del centralistične organizacije, ki je bila urejena skladno z »demokratskim centralizmom« (Robinson, 1977: 18).

Prvi del slovenskih tiskarn je bil nacionaliziran 3. avgusta 1945, ko je Sodišče narodne časti v Ljubljani na zaporne kazni, izgubo državljskih pravic in odvzem premoženja v tiskarni obsodilo lastnike oziroma poslovodce v šestih večjih tiskarnah (Senić, 2002: 37). Pritiski na lastnike so se nadaljevali do leta 1946, ko je bila večina tiskarn pod lastništvom države založbe, pričevanje o pritiskih je v svojem dnevniku 9. oktobra 1945 zabeležil takratni minister za Slovenijo v jugoslovanski vladi Edvard Kocbek:

Ciril Vidmar (vodja uredništva Državne založbe Slovenije 1945 -1961, op. J. B.) je prišel k Prepeluhovima sinovoma kot večinskima delničarjema Blasnikove tiskarne in jima postavil dilemo: ali prostovoljno dasta na razpolago svoj delež ali pa bosta z drugimi tiskarnami postavljena na proces, kjer bosta obsojena. Isto alternativo je Vidmar Ciril postavil tudi trem drugim tiskarjem in dal vedeti, da to izreka po Kidričevem naročilu. Obenem je Prepeluh povedal, da se to strinja z načrtom, ki je zvedel zanj in ki odreja posameznim tiskarnam delo po načrtu državnih založb (Kocbek, 1991: 83).

Usodo tiskarn so člani politbiroja CK KPS določili že na seji 2. junija 1945, potrdili pa so jo na seji 17. decembra 1945, ko je »Boris Kidrič, ki je predstavil položaj tiskarn v Sloveniji, predlagal, naj poddržavijo tiste zasebne tiskarne, za katere naj bi sumili, da tiskajo tedanji oblasti sovražen tisk, in naj manjše tiskarne združijo v eno ali dve večji« (Senič, 2002: 36). »To, kar so komunisti pred 2. svetovno vojno očitali jugoslovanski oblasti, da ima materialna sredstva za izdajanje tiska v rokah peščica ljudi, so leta 1945 sami uzakonili. Seveda v svojo korist« (Horvat, 1999: 117).

3.2 Agitprop

Nad lastništvom in delovanjem medijev je bedel Agitprop (beseda Agitprop se uporablja kot okrajšava za agitacijo in propagando, predvsem za poimenovanje komisij in partijskih oddelkov, ki se z njo ukvarjajo). Komisija za agitacijo in propagando je delovala v Sloveniji od junija 1942 do novembra 1952, vseskozi kot nelegalni organ KPS. O Agitpropu se v javnosti ni govorilo, pri čemer preseneča v SP objavljen poziv k zbiranju in oddaji materiala iz zgodovine Partije za V. kongres KPJ, katerega je objavila »Uprava za agitacijo in propagando pri centralnem komiteju Komunistične partije Slovenije« (SP, 7. 7. 1948). Ob tem je zanimivo, da se opis dejavnosti pod geslom »Agitprop« avtorja Ivana Križarja v prvi knjigi Enciklopedije Slovenije (gesla od A do Ca, leto izdaje 1987) konča s koncem druge svetovne vojne, delo agitpropa po koncu vojne pa opisujejo kasnejše študije in diplomske naloge.

Slovenski agitprop so sestavljali člani centralnega komiteja KPS. Ti so si razdelili vodstva podkomisij, v katerih je bil še po en »profesionalec« iz aparata CK. Za ustrezno politično linijo časopisov je skrbela podkomisija za tisk. Njihovo pisanje je redno analizirala ter o ugotovitvah redno poročala republiškemu, ta pa zveznemu agitpropu. Njen prvi vodja je leta 1947 postal Lev Modic¹, leta 1950 pa je vodstvo prevzel Ivan Bratko² (Stanković, 2001: 29; opombe dodane naknadno).

Pregled arhivskega gradiva kaže na velik vpliv komisije za agitacijo in propagando, sestavljeno iz petih sektorjev: tisk in agitacija, teoretsko-predavateljski, kulturni, organizacijsko tehnični in pedagoški sektor. »Vodja sektorja za tisk in agitacijo je moral spremljati celoten tisk in skrbeti za pravilnost obravnavanja političnih vprašanj v njem. Poskrbeti je moral, da so bili v uredništvih časopisov ustrezni ljudje« (Gabrič, 1991: 495). Ob tem so odločali tudi o vsebini časopisja. »Ljudska pravica naj prinese načelen članek o lokalnih listih. Isto Slovenski poročevalec,« se glasi sklep podkomisije za tisk dne 26. decembra 1951³.

Uprava za agitacijo in propagando je imela pet oddelkov³:

- a) teoretsko-vzgojni oddelek: namenjen ideološko-vzgojnemu delu med partijskim članstvom, v sindikatih, med mladino in v frontnih organizacijah;
- b) oddelek za agitacijo in tisk: ukvarja se z agitacijo predvsem v industriji in na vasi ter tiskom, lokalnim tiskom in dopisništvom;
- c) oddelek za kulturo: načrtuje kulturno in prosvetno politiko, opredeljuje vlogo centralnih umetniških ustanov, filma, glavnih slovenskih založb, radiodifuzije;
- d) šolski oddelek: skrb za vzgojne ustanove, mladinske in pionirske organizacije, vzgojno delo izven šole;
- e) oddelek za zunanjo propagando: podoba odnosov Jugoslavije do Informbiroja, kontrarevolucionarne politike v KPI, nacionalno vprašanje v SV Italiji, Tržaško vprašanje, Koroška, vloga Jugoslavije v svetu.

Z delovanjem Agitpropa pa v vodstvu KPJ niso bili zadovoljni in so ga večkrat kritizirali. Milovan Djilas je tako na zasedanju CK KPJ konec januarja 1949 javno izrazil samokritiko v skladu s takratno navado. »Slabosti in pomanjkljivosti našega agitacijskega in propagandnega dela so številne. Vendar pa je pri vseh še vedno značilno eno: vodilni

¹ Lev Modic: urejal Ljudsko pravico (1945-48), direktor Urada za informacije pri slovenski vladi (1948-1950), direktor Slovenskega poročevalca (1951-53), direktor Cankarjeve založbe in časopisno-založniškega podjetja Ljudska pravica (1953-56).

² Ivan Bratko: po vojni glavni urednik Ljudske pravice, direktor Radia Ljubljana in direktor Državne založbe Slovenije (1952-81).

³ Arhiv Slovenije, dislocirana enota 1 – fond Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije.

partijski kadri pri svojem delu ne vidijo dovolj pomena tega dela.« Djilas je takrat opozoril tudi na motnje, ki jih pri članstvu povzroča propaganda tako imperialističnega kot socialističnega bloka, slednja po resoluciji Informbiroja. Izpostavil je tudi

pomanjkljivo promocijo na podeželju. Ob tem »partijska vodstva in njihovi organi ne sledijo dovolj spremembam, ki se dogajajo na področju agitacije in propagande.« Republiški časopisi in radijske postaje so po Djilasovem mnenju premalo sledili dogajanju v centru, to je različnim ukrepov vlade in partije.

Takratni medijski delavci vidijo danes agitprop predvsem kot informativen in izobraževalen organ. »Iz Agitpropa se spomnim Leva Modica, kasnejšega urednika Slovenskega poročevalca. Agitprop je vodil račune o tisku in radiu, to pomeni, da je dajal iniciativo za prispevke v tisku in po radiu, ki ju je usmerjal po takratnih kriterijih. Od Agitpropa so prišli k nam na tiskovni urad, nam malo predavali in govorili o tekoči politiki,« se spomni nekdanji urednik Tanjuga Ciril Šter. Neposredno v delo novinarjev pa se ni vmešaval, se spominja Dušan Benko: »Agitprop se, kar se zadeva zunanje politike, ni vmešaval, edino če je prenašal navodila iz Beograda ali pa če so zavirali kakšno kritičnost. Res je, da če do mene, urednika zunanjepolitične redakcije, Agitprop ni segel, je morda imel vpliv na odgovornega urednika. Agitprop je tako na primer opomnil, kako je glede Kocbeka in naj se mediji ne vtikamo.«

3.3 Tiskovni urad in urad za informacije pri predsedstvu vlade LRS

Podobno kot v drugih vzhodnoevropskih državah pod stalinizmom je tudi Jugoslavija v letu 1946 ustanovila Sekretariat za informiranje, organiziran po principu demokratičnega centralizma. Zvezni organ je imel nalogo načrtovanja in nadzora nad ustanavljanjem nove državne informacijske mreže ter krepitev ideoloških aktivistov v partiji (Robinson, 1977: 73).

Tiskovni urad pri Predsedstvu Vlade LRS se je v letih 1945-47 organizacijsko spreminjal in dopolnjeval glede na potrebe in zahteve, ki so prihajale iz Beograda. Leta 1945 je imel informacijski, fotografski, tehnični in splošni odsek ter odsek za dnevne vesti. Informacijski in tehnični odsek sta v sodelovanju s Tanjugom spremljala informacije tujih agencij in lokalnih radijskih postaj, zbirala informacije od dopisnikov Tanjuga iz Slovenije, Koroške, Slovenskega primorja in Istre ter jih pošiljala v Beograd. Splošni odsek je pripravljala tiskovne konference vladnih uradnikov s predstavniki medijev, vodil celotno evidenco tiska in izdajal dovoljenja za izdajanje periodičnih ali rednih publikacij. Fotografski odsek je skrbel za zbiranje fotografij in njihovo izmenjavo po Jugoslaviji, njegovo delo pa se je še povečalo po spremembah v letu 1946. Z njo so v tiskovnem uradu ustanovili poseben referat za tujsko-prometno propagando, pod neposredno kontrolo so dobili tudi upravo in uredništvo revije Tovariš.

Avgusta 1947 je Tiskovni urad pri Predsedstvu Vlade LRS postal Urad za informacije pri Predsedstvu vlade LRS, delo so prerazporedili v notranji oddelek, zunanji oddelek in foto odsek. V okviru notranjega oddelka je deloval med drugimi tudi urad za borbo proti tuji propagandi, v zunanjem oddelku pa so referati skrbeli za dnevni bilten Rdečega Tanjuga, tujih agencij in tujega tiska, za popularizacijo LRS in FLRJ v tujini ter za tuje novinarje in obiskovalce (Kozina, 1996: 83-85).

Podkomisija za sistematizacijo Urada za informacije pri PV LRS je v poročilu leta 1948 nanizala naslednje naloge urada (V: Kozina, 1996: 84):

- zbiranje in preučevanje problematike gospodarskega in družbeno-političnega življenja v Sloveniji ter spremljanje dela državnih organov, množičnih organizacij in posameznikov ter posredovanje teh informacij domačemu in tujemu tisku;
- publicistična dejavnost – izdaja brošur, statističnih pregledov, fotografskih albumov ter plakatov z različnih področij življenja v LRS in FLRJ;
- vzpostavljanje in vzdrževanje zvez s predstavniki tujih držav, njihovimi novinarji in časopisnimi hišami;
- propaganda in popularizacija FLRJ in LRS med slovensko manjšino v tujini in med našimi izseljenci;
- organizacija stalne radijske službe za poslušanje tujih radijskih postaj v slovenščini in nekaterih oddaj v tujih jezikih ter uspešno posredovanje nasprotne propagande z odgovori v našem tisku.

Urad za informacije je izdajal tedenski pregled tiska, to je statističnega pregleda nad problematiko našega tiska, nad tem, kaj vse se je pisalo v slovenskih časopisih v dotičnem tednu, koliko prostora se je posvetilo posameznim vprašanjem, koliko je bilo napisanega doma in koliko prevedenega ali povzetega po drugih listih. Pregled tiska ima redne statistične priloge o nakladi listov in knjižni dejavnosti. **Urad za informacije nadalje določa, kaj naj se tiska in kaj ne, da se tako vsaj v glavnem pravilno izkorišča in razporedi razpoložljive količine papirja in kapaciteto tiskarn** (Iz dokumenta »Vloga in delo Urada za informacije«, poudarek J. B.). Iz sistematizacije uslužbencev, le-to je za predsedstvo vlade LRS leta 1946 pripravil takratni načelnik tiskovnega urada Franc Drenovec, sledi, da so v okviru referata za razdelitev in kontrolo nad potrošnjo papirja sporazumno z ministrstvom za trgovino in preskrbo določali potrebne količine surovin za liste in tiskarne. »Delo tega referata omogoča, da se tiskajo le knjige, brošure, revije in časopisi, ki so nujno potrebni, in da se prepreči publiciranje bilo kakšnih odvišnih in malovrednih stvari,« je med drugim zapisano v sistematizaciji (AS 223, Š 783). Tiskovni urad je 5. septembra leta 1946 z novimi navodili seznanil vse tiskarne.

Z ozirom na to, da je kontrola nad distribucijo in uporabo grafičnega papirja prešla v delokrog Tiskovnega urada predsedstva Vlade, naročamo, da sme Vaše podjetje papir, ki ga imate na zalogi, uporabljati le za tiskanje onih naročil, za katera odobri naš urad naročniku potrošnjo papirja.

Ves papir, ki ga imajo tiskarne na zalogi, je vključen v redni kontingent, ki je podvržen načrtni uporabi. Novi kontingenti se bodo dodeljevali tiskarnam le na osnovi naših odobritev.

Prejem gornjega obvestila nam potrdite. Smrt fašizmu – svoboda narodu!

Načelnik tiskovnega urada Franc Drenovec (AS 223, Š 783)

Diplomska naloga se sicer nanaša na časopisje, vendar je treba v okviru pregleda dela tiskovnega urada omeniti tudi nadzor nad izdajo knjig, pri katerem izpostavljam primer prošnje za tisk treh knjig (Svetega pisma, Katekizma in Molitve za šolsko mladino). To je na tiskovni urad naslovil Škofijski ordinariat v Ljubljani oktobra 1946. Načelnik Tiskovnega urada je »uvidel potrebo« le za tisk »Molitev za šolsko mladino« in določil količino papirja za 15.000 izvodov, čeprav so na ordinariatu želeli vsaj 30.000 izvodov. Izdaja Svetega pisma nove zaveze in Katekizma je bila uradno zavrnjena zaradi izčrpanosti vseh kontingentov papirja. Drenovec je generalnemu vikarju predlagal, naj za tisk znova zaprosi v letu 1947. Uradni odgovor pa so le slogovno nevtralnno prepisana navodila, ki so na papirju brez glave podpisana le z »Janko«. Tako kaže, da je načelnik Urada za tisk pri pomembnejših odločitvah prosil za ustrezna navodila (vsi dokumenti v AS 223, Š 783).

Dopis Dravskim tiskarnam dne 21. septembra 1946 (AS 223, Š 785) kaže, da je bilo nekatere tiskovine, kot so osmrtnice, poročna naznanila in podobne tiskovine, dovoljeno tiskati brez predhodnega dovoljenja le do 50 izvodov. Mesečnim poročilom tiskovin so morali v tiskarnah prilagati po en izvod vsake tiskane publikacije. Za javne organizacije je bilo dovoljeno tiskati do dvesto izvodov brez predhodne odobritve Urada za informacije. Kot kaže arhivsko gradivo, je prišlo konec leta 1946 do spremembe pri pošiljanju dolžnostnih izvodov časopisov, saj so jih z letom 1947 pošiljali v oddelek za tisk predsedstva vlade FLRJ v Beograd in slovenski Tiskovni urad ni več opravljal te funkcije.

Pogovori, literatura in arhivsko gradivo kažejo, da je jugoslovanska oblast veliko pozornosti posvečala propagandi. Množična občila so že med prvo svetovno vojno omogočila načrten vpliv na množice, Laswell je postavil propagando ob diplomatskih in ekonomskih ukrepih za temeljni konstruktivni element psihološke vojne (Splichal, 1975: 18). Ob začetku spora z Informbirojem naj bi sovjetski veleposlanik v Beogradu Lavrentjev ob predaji Stalinovega pisma želel osebno govoriti z maršalom, tudi zato, da bi ga opozoril, naj vendar pazi, kaj počne. Moč Sovjetske zveze je poudaril tudi z besedami: »Mi imamo boljši propagandni stroj« (Pirjevec, 1987: 66). Zato ne preseneča, da so po objavi resolucije Informbiroja nadzor nad mediji poosttrili. »To je bilo mučno obdobje za nekoga, ki je bil za socializem. Takrat se je veliko delalo s tiskom in radiem, da niso pisali v prid Stalinu, da so usmerjali pisanje,« se spominja Ciril Šter. Novinarja Dušana Benka je objava resolucije presenetila med delom v Avstriji in je, kot se spominja, »kot dopisnik Tanjuga dobil navodilo, naj pri objavi odmevov upošteva uradno jugoslovansko stališče, to je zavrnitev resolucije.«

3.4 Tiskovna agencija nove Jugoslavije (Tanjug)

Tanjug je imel izredno pomembno vlogo v državi, precej večjo, kot jo imajo tiskovne agencije danes. Ob pregledu časopisov je očitno, da izvirajo vsi zunanjepolitični prispevki iz dveh tiskovnih agencij, iz Tanjuga ali iz Tassa. Novinarji v zunanjepolitičnih redakcijah so tako v prvih letih le prilagajali agencijske vesti ali pisali komentarje. Da je bil Tanjug povezan z oblastjo, kaže njegova začasna premestitev v Tiskovni urad pri predsedstvu vlade LR Slovenije v med 30. junijem in 31. decembrom leta 1945. Da je oblasti pomenil veliko, je povedal tudi nekdanji direktor slovenskega Tanjuga Ciril Šter, saj so takratni oblastniki posvetili tisku veliko časa. Tanjug jih je spremljal, poročal o njihovih potovanjih in prevajal pomembne govore politikov. Ti so bili zelo občutljivi zlasti na prevode člankov iz slovenščine v srbohrvaščino in obratno. »Kidrič in Kardelj sta bila zelo natančna pri prevajanju svojih govorov, da ne bi prišlo do napačnih tolmačenj. Ko sem nato prišel s prevodom v klub poslancev, je Kardelj takoj vstal in šel z

menoj v drug prostor pregledat prevod,« je povedal v pogovoru Ciril Šter, ki pojasnjuje, da je šele veliko let kasneje razumel, zakaj takšno tehtanje vsake prevedene besede.

Tanjug je nastal sredi druge svetovne vojne, posebne zasluge za prvo oddajanje 5. novembra 1943 naj bi imel Moša Pijade, ki je na osvobojenem ozemlju »zbral maloštevilno skupino sodelavcev, našel radijski oddajnik in trofejne pisalne stroje. 'Čiča Janko' [Pijada, op. J. B.] je tudi krstil novo organizacijo« (Budimir, 1983: 14). Tanjug je bil v Sloveniji ustanovljen marca 1944, oktobra 1944 je slovenski Tanjug postal samostojna institucija pri predsedstvu SNOS. Dopisniki so pošiljali vesti iz celotne Slovenije, Tanjug pa je tiskal Bilten Tanjugovih poročil, ki je izhajal v več kot sto izvodih. »Namenjen je bil zlasti redakcijam osrednjih in pokrajinskih partizanskih časopisov in Radiu osvobodilne fronte« (Kržišnik, 1983: 2). Po številnih organizacijskih spremembah, med drugim se je Tanjugu pridružil tudi nekdanji direktor agencije Avala Vladimir Šenk, ki je prinesel v uredništvo tudi opremo predvojne agencije, je leta 1948 v Ljubljani za Tanjug v okviru »Ljubljanske podružnice Tanjuga« delalo osemnajst ljudi. Prevajali so novice centralnega Tanjuga v slovenščino, v Beograd pa so pošiljali vesti iz Slovenije. Junija 1948 je postal direktor slovenskega Tanjuga Ciril Šter, ki je na tem mestu ostal trinajst let. Vendar je postajala samostojnost slovenske podružnice čedalje manjša in preimenovali so se v dopisništvo Tanjuga za Slovenijo.

Delali pa so veliko. Bili so dnevi, ko je časnik Politika objavil tudi po pet ali celo sedem prispevkov slovenskega dopisništva, marsikdaj s trikolonskim naslovom. Za komentar v zvezi s Titovim govorom na Okroglici na Primorskem (na tem narodnem zborovanju je leta 1953 sodelovalo več kot 200.000 ljudi) je redakcija prejela prvo (pa tudi zadnjo) nagrado Tanjuga. Dnevno so prevajali in skrajševali govore Edvarda Kardelja, Borisa Kidriča in drugih voditeljev. V tem času so posebno intenzivno sodelovali s šefom Kardeljevega kabineta Antonom Vratušo; on je edini imel pravico dopolnjevati Kardeljeve tekste in jih pošiljati v avtorizacijo. Redakciji je včasih zelo neposredno pomagal tudi Miha Marinko.

Poleg govorov, originalnih vesti, člankov, komentarjev in reportaž so v beograjsko centralo Tanjuga pošiljali tudi preglede tiska, ki so jih opravljali po prvih odtisih Slovenskega poročevalca in kasneje Dela. Zaželene so bile tudi ekonomske informacije o

delu carine, o cenah surovin, o tekmovanjih, novih izdelkih naših tovarn ipd. Med drugimi uporabniki so te vesti prejemale tudi večja podjetja (Kržišnik, 1983: 5).

Sogovorniki iz povojnih medijev zanikajo nadzor nad svojim novinarskim delom. Ob tem pa je potrebno zapisati, da je bil Tanjug v prvi fazi proračunsko popolnoma podprta družba v hierarhiji vladne informacijske službe, ki jo je vodil postavljeni direktor in uredniški odbor. Pozneje se je vodenje uprave spremenilo, z zakonsko samostojnostjo v letu 1952 in popolno samostojnostjo kasneje (Robinson, 1977: 71). Robinson nadalje dvomi v popolno samostojnost tiskovne agencije.

Takšen vtis pa so še podkrepile informacije, pridobljene s številnimi intervjuji, ki pravijo, da je direktor Tanjuga tako kot odgovorni uredniki številnih nastajajočih medijev hodil na sekretariat (za informiranje, op. J. B.) na "informacijska srečanja" o zunanji politiki. "Pogled" v nekaterih občutljivih zgodbah ter izbira uradnih vladnih izjav za objavo naj bi bila določena od zgoraj. Eden od urednikov je tako na primer v letu 1964 omenil, da bi "pred šestimi leti dobili poročilo o družbenem načrtu z označenimi deli, ki morajo biti podrobneje povzeti. Zdaj opravljamo sami selekcijo." Pomanjkanje avtonomije pri financiranju in izbiri tem kaže, da je Partija do leta 1954 preko Sekretariata za informiranje v prvih desetih letih igrala večjo nadzorstveno vlogo nad Tanjugom in množičnimi mediji, kot jo danes (Robinson, 1977: 74).

Na selektivno dostopnost do informacij kaže še ena posebnost jugoslovanske tiskovne agencije, tako imenovani Rdeči Tanjug. To je bila kopija, tiskana z rdečim črnilom, namenjena predvsem vladnemu in partijskemu vrhu, v šestdesetih letih pa so jo dobili na vpogled tudi odgovorni uredniki posameznih medijev. V njej so bile nekatere informacije, ki niso prišle do javnosti (Robinson, 1977: 81-83). Rdečega Tanjuga se spominja tudi Šter: »Namenjen je bil funkcionarjem, vodilnim ljudem. Ni bil preveč razširjen, dobivali pa smo ga tudi mi na uredništvu. V njem so bile razne informacije, ki jih dnevni tisk ni objavljal, a so bile pomembne, predvsem so bile to razne vesti iz zunanje politike.« Nekatero informacijo so tudi iz Rdečega Tanjuga prišle v javnost, se spominja novinar Dušan Benko: »Včasih smo iz njega kakšno vest objavili.« Bil pa je na

voljo vsem članom uredništva, pravi Benko, ki se spominja, da je vseboval zunanjo politiko in odmeve na dogodke v Jugoslaviji.

3.5 Zakon o tisku in navodila za njegovo izvajanje

Ministrstvo za notranje zadeve je po sprejemu in objavi zakona o tisku 9. oktobra 1945 izdalo okrožnico z izvršilnimi navodili za njegovo izvajanje vsem okrožnim OF oziroma NO odborom (AS 223, Š 780, dokument 3009/1-45), v kateri je minister za notranje zadeve Zoran Polič poudaril bistvene značilnosti novega zakona.

Veliko pooblastil na področju tiska je zakon dajal okrožnemu javnemu tožilcu. Njemu je bilo treba prijaviti izhajanje vsakega novega lista in mu priložiti tri izvode vsake tiskane stvari takoj, ko je bila natisnjena. Notranji minister je zato nalagal organom notranjega resorja, naj delujejo v tesni zvezi s pristojnim javnim tožilcem, *»kajti iz njegovih podatkov morejo ugotoviti, ali je časopis ali drug periodičen spis, ki se je pojavil v prodaji, prijavljen ali ne.«* Notranji minister narekuje tožilcem in organom notranjega resorja tudi tesno sodelovanje pri ugotavljanju, kdo ima in kdo nima pravice biti izdajatelj, urednik ali član uredništva v skladu s 6. členom Zakona o tisku.

Zakon je omogočal prepoved razširjanja določenih knjig, časnikov in druge tiskane stvari. Prepoved tiska oz. ustavitve tiska so izrekala okrožna narodna sodišča na predlog pristojnega javnega tožilca. Tožilec je moral imeti celoten pregled nad vsem, kar se izdaja na njegovem področju, saj mu je to omogočal 8. člen Zakona o tisku. Ta predpisuje nujno oddajo treh izvodov vsake tiskane stvari tožilstvu. *» ... vendar se lahko primeri, in to se bo pri namernem širjenju prepovedanih spisov in slik tudi vedno godilo, da se tiskajo in razširjajo prepovedane stvari brez te predložitve. Tukaj nastaja za organe notranjega resorja dolžnost, da so vedno in pravočasno informirani o vsem (podčrtano v originalu), kar se na njihovem področju tiska, ali – že tiskano – razširja in prodaja, ter da o vsakem pojavu tiskanja in razširjanja, ki ne bi bilo v skladu s predpisi zakona, nemudoma obvestijo pristojnega javnega tožilca.«*

Zaplembo je smel v nujnih in upravičenih primerih začasno odrediti javni tožilec sam. V takih primerih je ukazal Narodni milici, naj zapleni natisnjene izvode in po potrebi zapečati tiskarski stavek. *»Zaplemba se mora vršiti predvsem v uredništvu in upravi*

časopisa oz. periodičnega lista, kolikor pa je ta že odposlan, pri vseh prodajalcih /... / pa tudi kupcih, pri katerih se tak časopis najde, da ga čitajo ali nosijo.»

Poseben nadzor je bil namenjen tudi tujemu tisku, za razširjanje in prodajo katerega so bila pooblaščen samo nekatera podjetja. Zakon je omogočal tudi prepoved razpečevanja tujega tiska in ta se je uresničila 7. julija, dober teden po začetku informbirojevskega spora. Direktor urada za informacije Lev Modic je izdal prepoved širitve vseh tujih časopisov, vključno tiskovin s področja Svobodnega tržaškega ozemlja, »ki razširjajo laži, kletve in sovražnosti proti vrhovnim predstavniškim forumom FLRJ in ki s svojim pisanjem ogrožajo državne in narodne interese« (AS 223, Š789, dokument 816/1-48).

3.6 Povojni časopisi v Sloveniji

Sprejem in izvajanje zakona o tisku sta ukinila ves tisk, ki je bil povezan z okupatorjem, ter ves predvojni strankarski tisk. Vodilni časopisi so postali časniki NOB, predvsem dnevnik Osvobodilne fronte Slovenski poročevalec, glasilo KPS Ljudska pravica in Kmečki glas, v začetku petdesetih je začel izhajati še Dnevnik. Na ravni vojaški listov se je ohranil Partizanski dnevnik, ki se je 15. maja 1945 preimenoval v Primorski dnevnik (Amon, 2000: 19). Podatki o časopisih so zbrani s pomočjo literature, pogovorov z nekdanjimi novinarji in zelo pomanjkljivimi kartotečnimi listki v arhivski zbirki Urada za informacije.

Dnevnik (1951-): glasilo konference SZDL v Ljubljani, do leta 1968 izhaja pod imenom Ljubljanski dnevnik. Ob ustanovitvi ima zaposlenih deset novinarjev in naklado 15.000 izvodov. Glavni urednik: I. Šinkovec (1951-53), I. Tavčar(1953-55). Naklada po seznamu, datiranemu za leto 1953, je 16.300 izvodov.

Ljudska pravica (1934-59): glasilo KPS. Po koncu vojne postane dnevnik, nato tednik (7. 7. 1951 – 23. 5. 1955); V letih 1953-55 je prišlo do uredniške povezave z beograjsko Borbo in je list izhajal kot dnevnik Ljudska pravica – Borba. Izhajal je do konca aprila 1959, ko se je združil s Slovenskim poročevalcem v časnik Delo. Glavni uredniki so bili Dušan Bole, B.Osolnik, Dušan Pirjevec, Lev Modic, Ivan Bratko. Naklada se je gibala med 27.450 in 30.000 izvodi (junij 1947).

Slovenski poročevalec – glasilo Osvobodilne fronte (1939, 1941-59): prvi uredniki in pisci SP so bili iz vodstva narodnoosvobodilnega gibanja. Sčasoma se je krog sodelavcev razširil, s pomočjo poučevalnih okrožnic in tečajev so vzgajali tudi dopisnike, tako so se izoblikovali stalni dopisniki in zametki sodobnih uredništev. V takih okoliščinah je bil ob osvoboditvi lažji prehod na normalno delovanje. V Ljubljani je SP postal dnevnik v prostorih nekdanjega časopisa Jutro, od predvojnega časopisa so ostali tudi kadri, ki se niso kompromitirali v sodelovanju z okupatorji. Sedež uredništva je imel na Knafljevi ulici 5 v Ljubljani. Kot samostojno podjetje je SP postal glasilo OF in se postopoma tehnično in vsebinsko razvijal. Leta 1959 se je združil z Ljudsko pravico v Delo. Povojni uredniki: C. Kosmač, Lev Modic, Cene Kranjc, R. Janhuba. Naklada poročevalca se je gibala okoli 68.000 izvodov, od katerih jih je bilo približno 52.000 poslanih naročnikom (oktober 1946), junija 1947 se je naklada po podatkih referata za papir gibala med 68.400 – 70.700, leta 1953 pa okoli 64.600.

Kmečki glas (1945-): list je izhajal kot tednik vsak četrtek v Ljubljani, prva številka je bila izdana 12. septembra 1945. V povprečju je imel 16 strani in naklado od 43.600 do 44.300 izvodov (oktober 1946), kasneje 49.000 do 51.800 (junij 1947) ter leta 1953 35.000 izvodov. Izdajal ga je konzorcij pod vodstvom OF, tiskan je bil v tiskarni Ljudske Pravice. Opis v kartotečnem listku Urada za informacije: *»List prinaša vse važne politične članke , tako v notranje kot zunanje političnem pregledu, ima posebno kmetijsko strokovno prilogo Umni kmetovalec, kakor tudi rubriko Kmečka žena, Ljudski pravnik, Dogodki po svetu med tednom in oglasni del.«*

3.7 O svobodi tiska

Robinson trdi, da na jugoslovanske tako kot na vse svetovne novinarje vplivajo predvsem delovno okolje in zakonitosti ter politične norme družbe pred osebnim prepričanjem (Robinson, 1977: 110). Tako so se novinarji bolj kot vplivom od zgoraj prilagajali situaciji, v kateri so živeli. Ne smemo pozabiti, da je večina novinarjev izvirala iz partizanskih časopisov, iz vojaške hierarhije, tj. sistema, ki je podpiral predvsem

kolektivno razmišljanje in podrejenost ukazom. Tudi majhen delež predvojnih novinarjev, ki so delovali v povojnih časopisih, ni v kraljevini nikoli deloval v popolnoma demokratični družbi. »Predvojni novinarji (Podržaj, Puc), ki so bili v Ljubljani samo iz časopisa Jutro, zagotovo ne iz Slovenca, so pisali precej previdno, da ne bi zapisali česa, kar ne bi bilo po godu oblasti, in se ne bi zamerili,« se spominja novinar Dušan Benko.

Že v prvih povojnih letih se je pojavila kritika vpliva kapitala na delovanje zahodnih medijev. Članek, objavljen v Slovenskem poročevalcu, celovito odraža takratni jugoslovanski pogled na svobodo tiska, spominjal pa je tudi na današnja opozorila pred vplivom kapitala na delo slovenskih medijev. Ker je zaključek članka zanimiv tudi zaradi pogleda na tuje časopise in tujo propagando ter poziva k onemogočanju »razširjenja lažnih in klevetniških vesti«, ga posredujem v celoti.

Ženeva, 29. marca (Tanjug). Komite št. 1 mednarodne konference za svobodo tiska in informacij je nadaljeval danes s splošnim obravnavanjem načel o svobodnem tisku. Šef britanske delegacije Mac Neil je v daljšem govoru popolnoma podprl ameriško tezo o »absolutni svobodi« tiska, napadal države nove demokracije in popolnoma netočno opisal stanje tiska v državah vzhodne Evrope.

*Nato je odgovoril jugoslovanski delegat **Leo Mates**, ki je izjavil: »Nekatere delegacije so med razpravljanjem o splošnih načelih skušale zaokreniti razpravo na nepomembna vprašanja, postavljena na dnevni red konference. **Jugoslovanska delegacija pripisuje pravilni rešitvi vprašanja o svobodi tiska velik pomen. Jugoslovanski narodi so si ustvarili svobodo tiska v boju za svojo narodno osvoboditev in zgraditev svoje ljudske republike. Med graditvijo in organizacijo svoje ljudske oblasti so prevzeli jugoslovanski narodi v svoje roke tudi tisk in vsa druga obveščevalna sredstva. Tisk je v rokah ljudskih demokratičnih organizacij, sindikatov, strokovnih, kulturnih, mladinskih, ženskih, združnih in drugih organizacij. Tako je postala v Jugoslaviji svoboda tiska dejstvo, ki je z zakonom zajamčeno.***

V Ameriki ima kapital s svojimi monopoli v rokah ves tisk. Monopolistični značaj ameriškega tiska spreminja tam novinarje v navadne hlapce lastnikov časopisov. Razen

težnje, da bi osredotočili časopise z milijonsko naklado v rokah majhnega števila monopolistov, obstoji tudi težnja po poenotenju časopisnega gradiva. Monopolistična veriga Hearst – Scripps- Howard – Mac Cormic – Paterson ima v svojih rokah nad polovico dnevnikov, medtem ko nadzoruje manjšina, približno 30 lastnikov, skoraj polovico tednikov.

Pri radiu je stanje še slabše. Od 935 ameriških radijskih postaj jih je 754 pod nadzorstvom štirih ameriških radijskih družb. Te družbe imajo v rokah 95 odstotkov radijskega programa v ZDA. Poleg tega ameriške radijske postaje ne oddajajo samo iz Amerike, ampak tudi iz Evrope ter številnih radijskih postaj na pacifiški azijski obali. Monopolistični tisk, radio in filmski tedniki se ne ustavljajo na mejah svojih držav. Razvili so pravo ekspanzionistično ofenzivo proti vsemu svetu z namenom, da bi razširili nacionalne monopole.

Vsak narod, kjer še vlada svoboda tiska, ima zato sveto pravico, da se zavaruje pred takim prodiranjem z one strani oceana, ki hoče uničiti to svobodo.

Naša dolžnost je, da zlonamernim lastnikom časopisov, če že ne moremo preprečiti njihovega izkoriščanja tiska za razširjanje lažnih in klevetniških vesti, vsaj otežkočimo, da bi ti tisk izkoriščali proti mirnemu sodelovanju med narodi. V tem smislu lahko napravimo ukrepe na podlagi svobodnih sklepov pristojnih organov in oblasti posameznih držav. Upamo, da bodo taka priporočila sprejemljiva za vsak narod in za vsako miroljubno vlado.«

(Slovenski poročevalec, leto IX, številka 77, 31.marec 1948, str.1, poudarki in citati v originalu)

»Otežkočanje izkoriščanja tiska« je v Jugoslaviji in Sloveniji potekalo z omejevanjem dostopa do tiska iz tujine, državnim lastništvom medijev in možnostjo prepovedi objave, katero so določali zakoni. »Praktično pa so bile vsebine zakonov tako ali tako nepomembne, kadar se je oblast odločila za prepoved. Ob zakonih o tisku je imela v pomoč še številne druge, kjer so bili vedno uporabni represivni členi o verbalnem deliktu in sovražni propagandi« (Horvat, 1999: 118). Tako se je za prepoved lahko uporabljalo še Zakon o prekrških zoper javni red in mir, Zakon o založništvu, Zakon o avtorskih pravicah in Kazenski zakon Jugoslavije. Uporaba skrajnih ukrepov, kot sta prepoved

tiska in cenzura, v letih med 1947 in 1953 očitno ni bila pogosta. Cenzorski urad v hotelu Slon je bil leta 1945 zaprt, med tujim tiskom naj bi bile do leta 1954 prepovedane samo tri publikacije. V šestdesetih in sedemdesetih letih se je število prepovedi povečevalo (Horvat, 1999: 131). Takratni novinarji pravijo, da politični pritiski niso posegali v dnevno poročanje časopisa. »Iz Beograda so se uveljavili v glavnem zunanjepolitični pogledi, ostale stvari so bile bolj lokalne,« se spominja Šter. Cenzure se novinarji, s katerimi sem se pogovarjal ob pripravi diplomske naloge, ne iz svojih izkušenj ne iz pripovedovanja ne spominjajo. Z današnjega vidika se jim zdi razumljivo, da so novinarji pisali ob prisotni možni samocenzuri, še posebej mladi novinarji iz partizanskih vrst so bili namreč zelo entuziastični. Na mestih urednikov so bili politično predani ljudje, ki jih je postavljala partija, saj so šli vsi kadri v njeno presojo.

Podatek o sami državni kontroli člankov pred njihovo objavo pa se mi zdi neverjeten. Če je nekdo nekaj napisal in ni bil prepričan o pravilnosti vsebine, je dal v pregled svojemu predpostavljenemu uredniku, podobno kot je v uredništvih navada še danes. Sam sem najprej delal na Ljudski pravici, nato sem šel za zunanjepolitičnega urednika na Slovenskega poročevalca. Tam je bila naša rubrika zelo samostojna, kolegi so bili zelo močni, razgledani in pismeni; zelo znana novinarska imena (Furlan, Stanovnik). Rubrika je dobila sloves zaradi svoje avtonomnosti. Nikdar ni nihče od nas nosil člankov na vpogled kamorkoli, naši sestavki so šli izjemoma do odgovornega urednika, v 99 % primerov se je končalo pri meni kot uredniku rubrike. Da sem jaz moral nesti svoj sestavek v vpogled na CK k Mihi Marinku, se je zgodilo le enkrat; naj pojasnim zakaj.

Miha Marinko je imel predavanje v Trbovljah, kot novinarja sva dogodku prisostvovala Ozim iz Slovenskega poročevalca in jaz kot predstavnik Ljudske pravice. Medtem ko sem jaz pisal o govoru le povzetke, je kolega imel bolj stenografski način pisanja in je zapisal vse. Marinko je v govoru omenil, da Jugoslavija od ZDA dobiva orožje, kar je Ozim v SP tudi zapisal. V CK so se spraševali, kako je to lahko prišlo v javnost in so klicali k nam na LP, naj takoj prinesemo kopijo k njim v pregled. Zakaj, jaz še nisem vedel, ameriške pomoči v orožju jaz nisem omenjal, se mi ni zdela tako pomembna. Takoj sem članek odnesel k njim, tajnica pa ga je odnesla v sejno sobo med sestankom in ga tudi prinesla nazaj z dopisom: »Zaradi neumnosti Ozima sem to preveril. Odobravam« To je bil tipični

primer, ko se je krivda politikov zvrnila na novinarja, vendar je bil za vse odgovoren Marinko. Zadeve niti kolega iz Poročevalca ne bi zapisal, če bi Marinko povedal, naj to ostane tajno ali pa da je to informacija off the record.

(Iz pogovora z Dušanom Benkom)

Čeprav cenzorskega urada ni bilo, so bile tiskarne dolžne izvod vsakega objavljenega tiska poslati na tiskovni urad pri Predsedstvu vlade LRS, javno tožilstvo, agitprop CK KPS, v Univerzitetno knjižnico Ljubljana, na Ministrstvo za znanost in kulturo ter Bibliografski inštitut FLRJ V Beogradu. V teh uradih so zbirali dolžnostne kopije vseh v Sloveniji izdanih knjig in časopisov ter celo letakov, o čemer priča dokumentacija v Arhivu Slovenije. Zakonsko pravico posega v tisk je imel le javni tožilec, ki je smel v skladu s 13. členom Zakona o tisku iz leta 1945 sam začasno prepovedati razširjanje in prodajanje časnika. Po dostopnih podatkih v letih, ki jih obravnava diplomska naloga, do izvajanja 13. člena Zakona o tisku ni prišlo. Prišlo pa je do uporabe 11. člena, prepovedi razpečevanja tujih časopisov.

3.8 Vladni odnosi z mediji

V obdobju, ki ga obravnava diplomska naloga, tehnike odnosov z javnostmi v današnjem pomenu te besede še niso bile razvite. Na podlagi korespondence urada za informacije, ohranjene v Arhivu Slovenije, lahko razkrijemo določene značilnosti v komunikaciji med državnimi organi in javnostjo. Generalni sekretar vlade France Popit je v letu 1948 vsem ministrstvom izdal okrožnico o organizaciji informativnih konferenc za tisk (AS 223, Š 789).

Ker so se do sedaj vršile informativne konference za tisk nenačrtno in tisk vsled premajhne povezave z operativnimi ustanovami ni zajemal splošno aktualne problematike, je treba izvesti naslednje ukrepe:

- 1. nujno je, da se enkrat mesečno sklicujejo informativne konference za tisk redakcij naših časopisov z resornimi ministrstvi;*
- 2. konference naj bi vodili tovariši ministri ali njihovi pomočniki;*

3. predstavnike tiska je treba vabiti tudi na konference z resornimi poverjeniki pri okrajnih ljudskih odborih;
4. v kolikor še ne obstojajo, naj se ustanovijo pri ministrstvih tiskovni referati oz. biroji. Gornji ukrepi so nujni, ker bo s tako povezavo omogočeno pravilno usmerjanje tiska ter bo istočasno možna kontrola izvajanja danih direktiv.

Smrt fašizmu – svoboda narodu!

Pri vladnem odnosu z mediji moramo izpostaviti tudi prispevke, ki so jih pripravljala sama ministrstva in drugi vladni organi z namenom objave v časopisih. Ti so bili nato poslani časopisom; natančneje se tematike lotevam pri vsebinski analizi časopisov v točki 4.5. Urad za informacije pa je zaposloval tudi svoje novinarje, ki pa so večinoma pripravljali prispevke za tuje medije. Ob tem je zanimiv dopis Tiskovnega urada uredništvu Delavske enotnosti dne 12. avgusta 1947 (AS 223, Š 787). Čeprav za časopis ali pisca verjetno ni imel resnih posledic, ga moramo jemati kot obliko vladnega pritiska na medije. Prepis dokumenta objavljam v celoti, skupaj s slovničnimi napakami:

Uredništvu Delavske Enotnosti Ljubljana

V št. 32 Delavske enotnosti z dne 8. t.m. ste na strani 6 v rubriki "Življenje v naših tovarnah" objavili članek z naslovom: "Železarna v Štorah je v prvem polletju kljub zastarelim napravam prekoračila plan za 9 %.

Zanima nas, kdo je pisec tega članka, ki je verjetno hotel podati v članku živo sliko življenja in dela v železarni, pri tem pa ni pomislil, da vsi podatki tudi niso za v javnost.

Članek ne bi prav nič utrpel na kvaliteti, če bi se omejil le na procentualno ugotovitev povišanega prometa in delovne moči in zamolčal točno število 1100 delavcev, ki so trenutno zaposleni v tovarni.

Poleg tega bi lahko izpadla izjava vodje delavnice: " Zato ni čuda, da ima vsak tretji delavec kilo in da so obolenja v mehanični delavnici tako pogosta.«

Tudi sedmi odstavek bi lahko oblikoval drugače.

Res je, da naše elektrarne ne proizvajajo dovolj električne energije, vendar se nam zdi, da bi se bilo potrebno točno preveriti o resničnosti predno bi napisal, da kompresor in mlin dele dopoldneva nista v pogonu. Pa četudi je to res in tudi ono o kili vsakega tretjega delavca (kar dvomim), naj pisec odnosno uredništvo poskrbi, da bo napisano v sprejemljivi obliki da ne bo napravljalo utisa o anarhiji in nevdržnih delovnih pogojih kot je to v tem primeru. Če taki primeri dejansko še kje obstojajo je naša dolžnost take primere v javnosti ožigosati, pa najsi bodo v državnih, združnih ali privatnih podjetjih.

Prikazovati razmere v podjetju v slabši luči kot dejansko so, zato, da bi lahko na drugi strani prikazali večjo požrtvovalnost in zavest delavstva, to pa je nedopustno in skupnosti škodljivo, obenem pa kaže na nesposobnost pisca, ki ne zna požrtvovalnosti in delavnosti delavca na drugačen način povdariti.

Smrt fašizmu – svoboda narodu!

Za Tiskovni urad:

(podpis nečitljiv, J. B.)

Čeprav ne moremo ugotoviti avtorja tega dopisa niti posledic za novinarja in uredništvo, je jasno, da predstavlja dokument grob poseg v novinarsko svobodo. Glede na zamik med objavo v časopisu in izdajo dopisa lahko ugibamo, da je predstavnik urada za informacije prejel ukor od svojih nadrejenih in v ihti, kar bi lahko sklepali po številnih slovničnih napakah, napisal dopis na uredništvo časopisa. Vsaj deloma lahko upravičimo kritiko javnega navajanja števila zaposlenih, kar naj bi predstavljalo državno tajno, saj so stroga navodila glede tajnosti dobivali iz predsedstva države v Beogradu. Ob izvedbi volitev leta 1946 so na tiskovnem uradu dobili strog opomin neposredno iz predsedstva zvezne vlade, pod katerega je podpisan "Prpić" (AS 223, Š 785):

Predsedstvu vlade – oddelku za tisk

V toku predvolilne kampanje je vaš tisk pogosto objavljaj podatke, ki predstavljajo državne skrivnosti. Zato je nujno, da redno spremljate tisk vaše republike in vsak medij opozorite na takšne napake. Da bi se takšnim pojavom izognili, je treba povečati nadzor nad vsemi podatki, ki se iz posameznih ministrstev pošiljajo v tisk.

Vzpostavljena je bila služba administrativne kontrole, »to je aparat, ki se je bavil z gotovimi vprašanji varstva uradne tajnosti« (AS 223, Š 791). Med temi je bilo tudi vprašanje uradne tajnosti pri tisku in kontrola gospodarsko važnih podatkov, ki jih ustanove dajejo v objavo za našo javnost. Služba administrativne kontrole sicer ni mogla vplivati na delo tiska, je pa spremljala in opozarjala predvsem gospodarske redakcije dnevnih listov. Leta 1950 je bil ta državni aparat ukinjen, odgovornost za objavljanje tovrstnih podatkov in presoja njihove primernosti za objavo pa je padla na urad za informacije in uredništva posameznih medijev. V dopisu o ukinitvi službe administrativne kontrole je takratni generalni sekretar Vlade Ljudske republike Slovenije Franc Primožič predlagal sodelovanje urada in posameznih listov, kar bi prineslo boljšo selekcijo in preprečilo objavo zaupnih podatkov.

Kot lahko vidimo, je vlada postavljala sistem odnosov z mediji; ta je čedalje bolj temeljil predvsem na sodelovanju in ne na direktivah s strani državnih organov. Prav zato so bili po posameznih ministrstvih uvedeni tudi tiskovni biroji, večinoma sestavljeni iz enega ali dveh zaposlenih, ki so predvsem pomagali novinarjem priti do informacij o delu državnih uradnikov; povedano z današnjo terminologijo, ministrstva so že v petdesetih letih zaposlovala tiskovne predstavnike. Primer dopisa Ljudski pravici opozarja na možnost vplivanja na delo novinarjev, čeprav je zanimivo, da je v vsem ohranjenem gradivu osamljeni primer. Pri tem preseneča predvsem dejstvo, da takšen dokument sploh obstaja, saj se »ustrezna navodila« predajajo večinoma osebno, brez možnosti dokazovanja njihovega obstoja.

4 Vsebinska analiza časopisov

4.1 Podoba Sovjetske zveze in Zahoda do 28. junija 1948

Izpostavljene teme v letu 1948 v slovenskem časopisju so narodno posojilo, gospodarska rast in doseganje petletke, kongresi političnih in drugih organizacij (zveze borcev, komunistične partije, Antifašistične zveze žena, Osvobodilne fronte) ter šport. Med tujimi temami sledimo predvsem tržaškemu vprašanju, boju za Koroško, državljanski vojni v Grčiji, državljanski vojni na Kitajskem, dogajanju v vzhodnoevropskih državah ter uvajanju Marshallovega plana po zahodni Evropi. Slovenski poročevalec objavlja tudi podlistek »Po slovanskem svetu«, predstavljajoč Sovjetsko zvezo in druge vzhodne države. V celotnem letniku je le nekaj prispevkov, ki bi jih danes uvrstili na strani kronike, objavljeni so predvsem kot napotki in ne toliko kot poročila o dogodkih. Prispevki na naslovni strani so večinoma zelo dolgi v primerjavi z današnjim tiskom, izstopajo celostranski ali še daljši govori vodilnih politikov ter sprejeti dokumenti in resolucije ob večjih dogodkih (22. januar – rojstni dan Lenina, 1. maj, zasedanje Ljudske skupščine Slovenije in Jugoslavije, kongres KPJ, kongres Zveze borcev NOV Slovenije ...).

Obravnava Združenih držav Amerike in Velike Britanije, skupaj dostokrat poimenovanih »Anglo-Američani«, je večinoma negativna; zahodni zavezniki so pogosto poimenovani kot »imperialisti«. Delovanje zahodnih vlad je največkrat kritizirano v povezavi s tržaškim vprašanjem, mirovno konferenco in vrnitvijo zlata nekdanje kraljevine Jugoslavije iz Amerike. »Ameriški sodnik zagovarja streljanje talcev in partizanskih borcev za svobodo« je naslov prispevka, ki poroča o razsodbi sodišča za vojne zločine v Nürnbergu (SP, 22. 2. 1948). Ameriška pomoč v okviru Marshallovega načrta je označena negativno, v primeru Avstrije »kot orodje za zaslužnjevanje avstrijskega delavstva« (SP, 6.7.1948). Na drugi strani so bralci lahko spremljali opisovanje »herojske Sovjetske armade«, prijateljskih pogodb med Sovjetsko zvezo in vzhodnimi državami, boja proti imperializmu in uspehov komunistov v Grčiji in na Kitajskem. Zgodovinar

Jože Pirjevec je pisanje jugoslovanskih časopisov spomladi 1948 označil kot »pravo protizahodno hysterijo, katere tarča so bile predvsem razmere v Italiji, Marshallov načrt in nemško vprašanje. Če bi bralec slepo verjel Borbi ali Politiki, bi si moral ustvariti naravnost grozljivo podobo o razmerah v zahodnem svetu« (Pirjevec, 1987: 113-114).

4.2 Javna podoba resolucije Informbiroja

Medijska podoba se je postopno spremenila po posredovanju informacij o informbirojevskem sporu javnosti. Odgovor CK je skupaj s kratkim povzetkom Resolucije posredoval Radio Beograd 29. junija ob osmih zvečer. Naslednjega dne je bilo skupaj s celotnim besedilom resolucije objavljeno v posebni izdaji Borbe, ki je izšla v 500.000 izvodih. O tem, ali je primerno z obtožujočim tekstom seznaniti javnost, je bilo slišati na seji CK precej dvomov, nasprotoval je tudi Tito. Nazadnje pa sta ga Kardelj in Djilas le prepričala, da bo objava koristila jugoslovanski stvari (Pirjevec, 1987: 134). Hkrati se je začelo iskanje privržencev Informbiroja in velika javna podpora CK KPJ. »Odločiti smo se morali takoj, od prvega dneva, za odločno obrambo neodvisnosti in enotnosti partije in države, da bi preprečili večje oblike tujega vmešavanja v prihodnosti in da ne bi klonili pritiskom,« je o odločnem odgovoru partije takoj po objavi resolucije povedal Edvard Kardelj (Dedijer, 1979, 1. del: 321). Odločen odziv je razviden tudi iz pisanja slovenskih časopisov.

Slovenski poročevalec je objavi odgovora na resolucijo Informbiroja namenil celotno prvo stran in polovico druge. Ob tem ni objavil novinarskega prispevka o dogajanju, temveč tri uradne izjave: »Izjavo Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije v zvezi z resolucijo Informacijskega biroja komunističnih partij o stanju v Komunistični partiji Jugoslavije« in »Izjavo CK KP Jugoslavije zasedanju Informacijskega biroja«. Istega dne je bilo objavljeno pismo »Centralnega komiteja KPJ: Vsem članom KP Jugoslavije« in sklep Politbiroja CK ZK, datiran 19. aprila 1948, v katerem obsojajo člana CK Andrijo Hebranga in Sretana Žujevića prosovjetskega delovanja in predlagajo

njuno razrešitev iz funkcij. Članki o Informbiroju so na tretjo stran potisnili do takrat glavno temo, to je napoved začetka vpisovanja ljudskega posojila.

Na dan začetka vpisovanja ljudskega posojila, 1. junija 1948, je novica sicer prišla na naslovno stran v obliki članka »Vpis ljudskega posojila naj bo merilo našega patriotizma«, ki pa je po obsegu manjši od članka, v katerem organizacija osvobodilne fronte in ostale množične organizacije izražajo podporo CK ZKJ z naslovom »Naše delovno ljudstvo izraža zaupanje CK KP Jugoslavije in odklanja krivične obtožbe«. V naslednjih dneh se je povečeval prostor, namenjen vpisovanju ljudskega posojila, s katerim »delovno ljudstvo manifestira svojo ljubezen do domovine in Partije«. SP po Borbi povzema prvo kritiko protijugoslovansko nastrojenih vzhodnoevropskih držav z naslovom »Odgovor bolgarskim tovarišem«. V naslednjih dneh se začnejo tudi napadi na Albanijo, na katero je jugoslovanska vlada naslovila tri protestne note zaradi protijugoslovanskega delovanja.

Redek primer nasprotovanja uradnemu odgovoru na pismo Informbiroja, zabeležen v medijih, je domnevna izjava univerzitetnega komiteja KP Srbije. Z njo naj bi beograjski študentje ostro kritizirali jugoslovanske voditelje in maršala Tita osebno, ker so zavrnili udeležbo na nedavni seji Informbiroja. Besedilo njihove izjave ni bilo nikoli objavljeno v jugoslovanskih medijih; ti so le zavračali pisanje glasila KP Čehoslovaške »Rude pravo«, ki se je sklicevala na angleško agencijo Telepress. Direkcija za informacije pri vladi FLRJ je 3. julija 1948 objavila uradni odziv, v katerem ostro zanika »tendenciozno in lažno« vest londonske agencije. »Da je ta vest netočna in izmišljena, potrjuje resolucija partijskega aktiva Univerze Beograd, izdana 30. junija, kot tudi resolucije partijskega članstva posameznih fakultet, v katerih se zavrača lažne obtožbe Informbiroja in pozdravlja držo CK KPJ« (Dedijer, 1979, 1. del: 343). Vsi časopisi so objavili »Pismo univerzitetnega komiteja KP Srbije uredništvu "Rude Pravo"«. V nedeljo, 4. julija, tudi Slovenski poročevalec, ki ga je objavil na prvi strani:

Beograd, 3. jul. Univerzitetni komite Komunistične partije Srbije na beograjski univerzi je poslal danes uredništvu »Rude prava«, glasilu KP Čehoslovaške, tole pismo: ... Zvedeli smo, da ste objavili poročilo o tem, da komunisti, študenti beograjske univerze, niso izrazili soglasja z izjavo CK KPJ o resoluciji Informbiroja. To poročilo je izmišljeno in klevetniško. Nasprotno, vse osnovne enote partijske organizacije so na svojih sestankih po dolgi in vsestranski razpravi, kot je to navada v naši Partiji, sprejele resolucijo in sklepe, v katerih zavračajo obtožbe proti CK KPJ kot neutemeljene in sprejemajo izjavo CK naše Partije. ... Najodločneje protestiramo v imenu komunistov in vseh študentov beograjske univerze proti objavljanju takšnih izmišljotin o naši univerzi. ... «.

Ameriška novinarka June Furts, že dve leti dopisnica Telepressa iz Beograda, je poslala novico v tujino in je ni hotela preklicati. Nemudoma in brez obzira je bila izgnana iz države. (Pirjevec, 1987: 161-162).

Slovenski novinarji so bili nad odgovorom jugoslovanskega predsedstva Sovjetski zvezi večinoma navdušeni, se spominjajo takratni novinarji, in so podpirali jugoslovansko vrhuško pri zoperstavljanju Moskvi. »Redki so nihali ali bili na strani Informbiroja in ti reveži so končali na Golem otoku. Zanimivo, ko so se vrnil, so bili nekateri znova imenovani na vodilna uredniška in novinarska mesta. Poznam primer vrnitve nekdanjega Mladininega urednika, ki je kasneje delal v ZPR Dela, in še dveh drugih, vendar o imenih ne bi želel govoriti,« pripoveduje novinar Dušan Benko.

4.3 Spremembe v pisanju časopisja o ZSSR

V zunanjepolitični redakciji se je čutilo določeno spremembo, odnos do ZDA in Zahoda se je omilil, odnos do Sovjetske zveze in Stalinove politike se je spremenil. Lahko bi rekel, da se je obrnilo, pri čemer do Zahoda nikoli ni bilo toliko evforije kot prej do Sovjetske zveze. Odnos se je bolj omilil v tem smislu, da je bilo pisanje bolj objektivno. Neke rezerve pa vseskozi ostanejo, tako se je po smrti Stalina in Hruščevem prihodu pokazalo, na kateri strani smo. Glede zunanje politike so prišla občasna navodila, recimo embargo

na kakšno informacijo, dalo se je tudi vedeti, kakšno je uradno stališče. Lahko bi se reklo, da se je malo zaviralo navdušenje nad Zahodom.

(Iz pogovora z novinarjem Dušanom Benkom)

Največje razlike v pisanju časopisov so se po objavi resolucije Informbiroja pojavile v zunanje-političnem poročanju in so precej skladne z besedami politikov. Pred resolucijo je bila Sovjetska zveza javno vsepovsod hvaljena. Tako je ob tretji obletnici podpisa sporazuma o sodelovanju in prijateljstvu med SZ in FLRJ (11. april 1947) ob Titovem telegramu Stalinu Politika objavila uvodnik, ki je bil ena sama hvalnica Sovjetski zvezi, zvesti prijateljici in varuhinji (Pirjevec, 1987: 77). Kasneje so vsi želeli ob vsaki priložnosti svetu dokazati, da se je njihova politika do vzhodnoevropskih držav po resoluciji spremenila. Začelo se je s spori z Albanijo, izmenjavo protestnih not z Romunijo in Madžarsko, kasneje tudi z ostalimi državami. »Naši učenci v gospodarstvu v Čehoslovaški se bodo zaradi nasilstev čehoslovaške policije vrnil v domovino,« objavlja SP 17. septembra 1958 na prvi strani. Zanimivo, da Sovjetska zveza še vedno ni bila cilj kritike, SP 26. septembra objavlja okvirček s Stalinovo mislijo: »Kdor hoče graditi, mora znati, mora obvladovati znanost; da bo pa znal, se mora učiti: učiti se vztrajno, potrpežljivo.«

Edvard Kardelj je v intervjuju za Borbo 6. septembra 1950 v primeru Korejske vojne poudaril stališče Jugoslavije, da ima vsaka država pravico do samoodločbe in da je Jugoslavija proti vsakemu vmešavanju v notranje zadeve drugih držav. Izjave politikov o samostojni politiki Jugoslavije je »spremljalo nekaj dogodkov, ki so sami po sebi dovolj zgovorni: jugoslovanskemu tisku se, na primer, cel teden ni zdelo primerno objaviti komentarja o državnem udaru v Pragi in marsikateri jugoslovanski politični predstavnik je bil ob svojih srečanjih s tujimi diplomati zelo zadržan do jugoslovanskih dogodkov« (Pirjevec, 1987: 61). Tudi v primeru priznanja Nemške demokratične republike so »jugoslovanski tisk, pa tudi najvidnejši politiki, že leta 1949 ostro napadali sovjetsko politiko do združitve Nemčije« (Nećak, 2002: 133). Slovenski časopisi v tem obdobju odkrito napadajo Stalina, predvsem njegovo zunanjo politiko, oboroževanje Sovjetske zveze in vmešavanje v notranje zadeve držav.

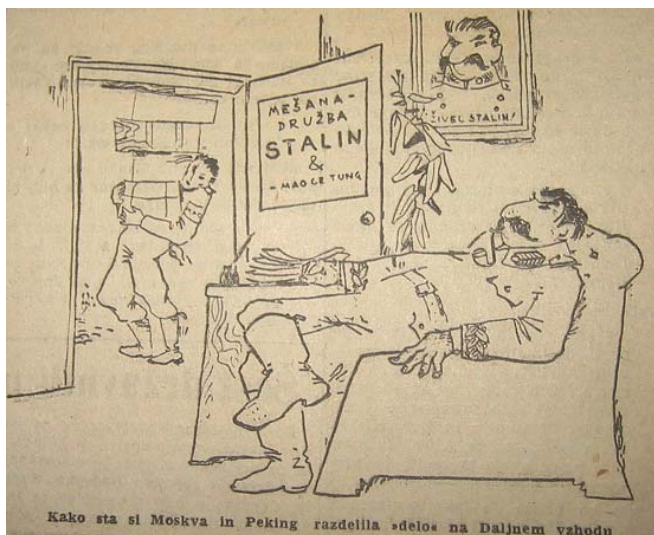
N: Odmevi na Stalinov razgovor z urednikom "Pravde"

Beograd, 18. febr. (Tanjug). Odgovori Josipa Stalina sodelavcu moskovske »Pravde«, ki so bili objavljeni 16. februarja, so vzbudili v zahodnih državah različne komentarje.

*Reuters sodi, da je glavni smoter Stalinove izjave **vplivati na Zahod, da bi opustil sedanje načrte za oborožitev.** Dejstvo, da je Stalin izbral ta trenutek za svojo izjavo, imajo za dokaz, da sovjetska vlada resno jemlje načrte držav Atlantskega pakta o povečanju skupne obrambe.*

*Glede na Stalinovo izjavo, da vojna sedaj ni neogibna, je predstavnik britanskega ministrstva za zunanje zadeve izjavil, da vojna sploh ni neogibna. Dodal je, da je mogoče vsako mednarodno vprašanje rešiti z dobro voljo in miroljubnimi pogajanjmi. **Toda le napadalna politika Sovjetske zveze in nevarnost, ki jo predstavljajo njene oborožene sile, so prisilile zahodne države h korakom za samoobrambo. ...***

(SP, 19. 2. 1951)

Slovenski poročevalec, 27. 2.1951

Predsednik Jugoslavije Josip Broz Tito je tudi v intervjuju za Reuters, katerega je na prvi strani 2. marca 1951 objavil SP, med drugim dejal, da v trenutni situaciji ne izključuje možnosti vojne z vzhodnoevropskimi državami. V tem času so vzhodnoevropske države ob meji gradile utrdbe, nadaljevali so se tudi manjši obmejni boji. Na novinarjevo vprašanje, kdaj se bo Jugoslavija

odločila za sprejem vojaške pomoči Zahoda, je Broz odgovoril: »To je pravzaprav odvisno od trenutka, ko bomo presodili, da je tak položaj. To ne pomeni, da mora biti čez

daljši čas, do tega lahko pride vsak čas, lahko pa se zgodi tudi, da sploh ne bomo zahtevali, ker ne bo potrebno.«

Stalina prikazujejo kot izkoriščevalca tudi karikature, pri katerih je vedno tarča najprej on in ne Sovjetska zveza. Na tej karikaturi, objavljeni v SP 27. februarja, je karikaturist vzel v precep mešane družbe, ki naj bi jih SZ ustanavljala s Kitajsko in s katerimi so imeli v povojni Jugoslaviji slabe izkušnje.

4.4 Spremembe v pisanju o Zahodu

V povojnih letih so imeli zahodni zavezniki predvsem zaradi sporov glede meja zelo negativno podobo v medijih. Zunanjepolitične novice, večinoma povzete po ruski agenciji Tass, so prikazovale zahodne države kot imperialiste, kot zavojevalce. Negativni so bili odzivi tudi zaradi odločitve ameriške vlade o zamrznitvi zlatih rezerv iz časa kraljevine Jugoslavije, kar je zahtevala SFRJ. Gospodarska pomoč, ki jo je v vojni razrušenim državam nudila Amerika, je bila dolgo prikazana kot način zaslužnjevanja zahodno- in srednjeevropskih držav. Kot primer negativne obravnave lahko vzamemo tri časopisne naslove, ki so izšli v zaporedju dveh mesecev in to že v času po razglasitvi resolucije Informbiroja .

N: ZDA streme po svetovnem gospodarstvu. PN: Povojna zunanja politika ZDA povzroča zaskrbljenost širokih ljudskih množic in nasprotuje politiki miru (SP, 28. 9.1948)

NN: Zasedanje generalne skupščine združenih narodov

N: Nova spletko ZDA proti načelu soglasja med velesilami v varnostnem svetu

PN: Ameriški predlog, da naj se »mali skupščini« podaljša mandat za eno leto in ustanovi stalni odbor generalne skupščine, ki bo opravljal njene posle (SP, 19. 11. 1948)

N: Bevin odklonil sovjetski predlog o znižanju oborožitve in priznal, da se Anglija oborožuje (SP, 29. 9.1948)

Medijska paradigma do Zahoda se je postopoma spreminjala. V letih 1949-50 je prišlo do zaostitve odnosov z SZ, vrstili so se vojaški manevri ob meji z Jugoslavijo. Zahodni zavezniki so se odločili Jugoslavijo podpreti tako gospodarsko kot politično. Jugoslaviji so omogočili izvolitev med nestalne članice Varnostnega sveta združenih narodov, pomagali so ji tako z gospodarsko kot vojaško pomočjo, pri čemer so slednjo uradno zanikali do julija 1951. Takrat je SP prvič uradno objavil prošnjo za pomoč v opremi in materialu, »pomembnem za okrepitev obrambnih sil«. Le-to je veleposlanik FLRJ Vladimir Popovič 28. junija izročil zunanjemu ministru ZDA. Jugoslaviji so pomagali s hrano in tehničnim blagom preko programa UNRRA; v 50-ih letih je Jugoslavija preko tripartitne pogodbe Francije, Velike Britanije in ZDA prejela 500 milijonov dolarjev pomoči.

N: 50 milijonov funtov šterlingov

PN: pomoč zahodnih velesil Jugoslaviji

London, 14. jun. (Reuters). Kakor poročajo, so ZDA, Britanija in Francija soglasno sklenile dati Jugoslaviji skupno pomoč v znesku 50 milijonov funtov šterlingov. Pri londonskih razgovorih, ki so bili končani danes, so se ZDA zavezale, da bodo prispevale 65 % skupnega zneska, Britanija 23 %, Francija pa 12 %. Uradno sporočilo, ki je bilo izdano ob koncu razgovorov, pravi danes, da so vse tri delegacije poslale soglasna priporočila svojim vladam (SP, 15. 6. 1951).

Za ameriško pomoč se je Josip Broz Tito tudi uradno zahvalil, ko je avgusta na Brionih sprejel ameriško diplomatsko delegacijo in jim v govoru po poročanju časopisov med drugim dejal, da bosta imela ameriška vlada in ameriško ljudstvo v boju za mir jugoslovansko ljudstvo vedno na svoji strani. »Mislim, da je ameriška vlada poslala pomoč Jugoslaviji, ker je imela predvsem to pred svojimi očmi. Mi cenimo dobljeno pomoč zlasti zavoljo tega, ker ameriška vlada ni pri tem zahtevala določenih političnih in drugih odstopov, ki bi kršili ugled našega, prav tako pa ugled ameriškega ljudstva,« je med drugim dejal Broz (SP, 11. avgusta 1951, str. 1). Ameriška pomoč predvsem v hrani je namreč v letih 1950-51 prišla ravno v času, ko jo je jugoslovanska oblast najbolj potrebovala, saj je tisto leto kmetijsko proizvodnjo zmanjšala suša, ljudje pa so se že

začeli pritoževati zaradi pomanjkanja. Pomoč v orožju je bila uradno še tajna, tudi v intervjujih za tuje tiskovne agencije, objavljenih tudi v slovenskih časopisih, je Broz takšno možnost zanikal, čeprav je pomoč že prihajala. Kako občutljiva je bila ta tematika, ponazarja tudi pričevanje Dušana Benka, kako je slovenska oblast zahtevala v pregled prepis njegovega članka pred objavo, da ne bi neprevidne besede Marinka prišle v javnost (glej poglavje O svobodi tiska).

Američani so začeli tudi v zunanji politiki igrati vlogo zaščitnikov Jugoslavije pred Vzhodom, kar so slovenski mediji dobro sprejeli. Jugoslavija se je vse bolj odpirala in opirala na Zahod, med drugim tudi na zahodne tiskovne agencije, ki jih je povzemala namesto Tassa. Po njih je prevzela tudi poimenovanje strani v Korejski vojni. Mednarodne enote v okviru OZN pod poveljstvom MacArthurja so bile »naše enote«, kitajske in severnokorejske vojaške sile so bile »sovražne enote«.

N: Napad na Jugoslavijo bi ogrožal svetovni mir

PN: Achensova izjava na tiskovni konferenci

London, 14. febr. (Tanjug) Ameriški zunanji minister je na današnji tiskovni konferenci, kakor poroča United Press, opozoril na to, da bi sleherni napad na Jugoslavijo ogrožal svetovni mir. Pristavil je, da je ameriško ravnanje pri obrambi Koreje in pri izvajanju sklepov OZN v Koreji jasno pokazalo, kakšno bi bilo stališče ZDA v primeru napada na Jugoslavijo.

Današnji britanski tisk ugodno komentira včerajšnjo zunanjepolitično razpravo v spodnjem domu in se strinja s stališčem večine govornikov, da je vzrok sedanje napetosti na svetu in nevarnosti nadaljnjih zapletljajev stališče ZSSR in vzhodnoevropskih držav. ... (SP, 15. 2. 1951)

Ne neposredno, temveč skozi objavljene besede tujih državnikov in skozi odzive, se je kazala vse večja kritika ne toliko Sovjetske zveze in njenega sistema, temveč Stalinove agresivne politike do manjših držav in vodilnega mesta, ki si ga je na Vzhodu prizadevala pridobiti Sovjetska zveza. Bolj kot v podpori Zahodu ali kritiki Stalina pa lahko izbiro prispevkov označimo kot prepričevanje prebivalcev, da je jugoslovanska pot pravilna in da ji stojijo ob strani tudi zahodne države.

N: Sovjetska zveza se ni odrekla svoji dosedanji agresivni politiki

PN: Izjava predsednika Trumana

Detroit, 28. julija (United Press). Na slavnosti ob 250. obletnici ustanovitve mesta Detroita, enega izmed največjih arzenalov ameriške oborožitve, je predsednik ZDA Truman izjavil, da sprememba sovjetskega stališča glede Koreje še ne pomeni, da bi se Sovjetska zveza odrekla svojim agresivnim namenom. Sovjetska zveza govori o miru v Koreji, hkrati pa oborožuje svoje satelite v Evropi daleč nad mejo, ki jo dovoljuje mirovna pogodba (SP, 29. julij 1951, str.1).

4.5 Domače dogajanje

Pregled tiska kaže, da je bila v letu 1948 večina prispevkov na izpostavljenih prvih straneh posvečena zunanji politiki. Med izpostavljenimi temami je boj za Trst in Koroško, po sporu z Informbirojem tudi mednarodni odnosi z vzhodnimi državami in Sovjetsko zvezo. Tudi v primeru večjih domačih dogodkov, kot je zasedanje skupščine ali vlade, je pri objavi govorov vodilnih funkcionarjev veliko besed namenjenih zunanji politiki. Sčasoma se zmanjšuje delež tujih novic, pri čemer lahko glavne teme še vedno povežemo z zunanjepolitičnim dogajanjem. Delovne zmage, kot so izgradnja tovarn, preseganje planov, zagon nove elektrarne ali splavitev ladje, so opisane tudi s posledično neodvisnostjo Jugoslavije od drugih držav. Eno od nalog novinarstva, to je delo »psa čuvaja« nad oblastjo, pa so lahko opravljali le deloma. Tako se pojavlja v časopisih kritika lokalnih funkcionarjev, težav pri oskrbi ali manjših napak v komunalni opreми mesta, kot so luknje v cestišču ali manjkajoč prometni znak.

N: Kako dolgo naj še čakam?

Pred dvema mesecema sem odšel na Tolminsko z namenom, da bom delal v tovarni. Ker nisem bil še zaposlen, nimam delavske knjižice. Okrajno poverjeništvo za delo v Trebnjem na Dolenjskem, kamor sem pisal za potrdilo, da nimam delavske knjižice, sploh ni odgovorilo. Tretje pismo je poverjeništvu poslal krajevni ljudski odbor v Spodnjem Gorju pri Bledu; kljub temu ni bilo odgovora.

Kakšen odnos imajo tamkajšnji uslužbenci do človeka, ki mora zaradi njihove malomarnosti ostati brez živilskih nakaznic in industrijskih bonov! M. P.

(SP, 20. julij 1951)

Najvišja oblast je bila v medijih praktično nedotakljiva. Tudi če je časopisje kritiziralo pojave, ki so jih opazili vsi državljani, kot so na primer posebne trgovine za funkcionarje, se je to po besedah sogovornikov, ki so kot novinarji delovali v tistem obdobju, zapisalo med vrsticami.

Glede na obdobje prve petletke je bilo veliko medijske pozornosti namenjene delu zvezne planske komisije, izpolnjevanju plana in dokončanim projektom v skladu s prioritetaми prve petletke – rudarstvo, energetika, težka industrija. Na prvi strani so tako časopisi redno objavljali fotografije gradbišč, dokončanih projektov ali novih jugoslovanskih izumov, ki bodo znatno izboljšali položaj delavstva. V časopisu so bile pogosto objavljene tudi fotografije »malih ljudi«, predvsem udarnikov ali večkratnih udarnikov, junakov povojnega socializma. Država je namreč spodbujala prekomerno in požrtvovalno delo, ki naj bi nadomestilo tehnično zaostalost, pri čemer ji je znatno pomagal tudi tisk, ki je javno hvalil delovne presežke. Delavci, sindikati in uprave podjetij so tekmovanja med kolektivi organizirali ob posebnih priložnostih, kot so dan vstaje, kongres KPJ, dan jugoslovanske armade.

N: Slovenski rudniki tekmujejo v počastitev II. kongresa KPS

Delovni kolektiv premogovnika Huda jama – Laško je poslal vsem slovenskim rudnikom poziv na predkongresno tekmovanje v počastitev II. Kongresa KPS, kjer pravi med drugim: zavedajoč se velikanskega dela in naporov Komunistične partije Jugoslavije v času osvobodilne borbe in sedaj ob graditvi socializma ter v popolnem zaupanju v njeno vodstvo poziva delovni kolektiv premogovnika Huda jama – Laško glede na velik pomen II. Kongresa KPS, ki bo 11. novembra v Ljubljani, vse slovenske rudnike na predkongresno tekmovanje v času od 1. do vključno 10. novembra 1948, in sicer v naslednjih točkah: 1. kateri rudnik bo najbolj presegel proizvodni plan; 2. kateri rudnik bo dosegel največje znižanje proizvodnih stroškov; 3. kateri rudnik bo najbolj izboljšal delovno disciplino, upoštevajoč izostanke zaradi bolezni, opravičene in neopravičene izostanke.

(SP, 6. 11. 1948: 1)

Težavo pa so časopisom predstavljali govori politikov, vedno objavljeni v celoti; zasedali so tudi več strani in bili zato za bralca zelo nepriljavni in dolgočasni. Novinarji in uredniki so zato razmišljali, kako bi jih ločili iz časopisa. Tako so ob večjih dogodkih razmišljali, da bi govore uvrstili kar v posebno prilogo časopisa, o čemer je bil v uredništvih ponavadi že dosežen konsenz. Ko pa so prepisi govorov prišli, so najprej

objavili Titovega, potem Kardeljevega in tako naprej. Politiki so na novinarje tudi vplivali, naj njihovih pomembnih besed ne krajšajo.

Enkrat sem želel skrajšati govor sekretarja ljubljanske OF Vlade Krivica. Povabil me je k sebi in me celo noč prepričeval, naj bo govor objavljen v celoti. Šla sva večkrat čez vsak stavek, zakaj je pomemben in ne sme biti izpuščen. Na koncu sem se vdal in mu zjutraj moral obljubiti, da ga bomo objavili v celoti. Lokalni sekretar iz Kopra pa mi je zelo zameril, da smo njegov govor le povzeli in ne objavili v celoti.

(Iz pogovora z Dušanom Benkom)

Velik delež časopisnega prostora je bil namenjen uradnim objavam različnih ministrstev in vladnih organov, med njimi predvsem šolskega, zdravstvenega in notranjega ministrstva. Kot je pokazal pregled ohranjenega arhiva Tiskovnega urada (kasneje Urada za informacije), so različni državni organi preko Tiskovnega urada naročali objave v časopisih. Tako v arhivu Slovenije v fondu predsedstva vlade LRS najdemo za vsak dan več kopij dopisov redakcijam (predvsem Slovenskemu Poročevalcu in Ljudski pravici ter Radiu Ljubljana) s prošnjami za objavo člankov, seznamov v šole sprejetih dijakov, navodil Narodne milice in ostalih obvestil republiških organov. Dopisi so se tako že avtomatizirali v obliki, kot je spodnji primer:

Dopisništvu Slovenskega poročevalca/Ljudske pravice

Prosimo, da sigurno objavite v jutrišnjem listu notico Ministrstva za notranji promet o avtobusni zvezi v Prekmurju.

Smrt fašizmu – Svoboda narodu

Dopisu je bil najverjetneje priložen prispevek za objavo. Ob bolj pomembnih dogodkih so bila navodila še bolj natančna. Ciril Šter, ki je opravljal naloge vršilca dolžnosti načelnika urada za informacije, je 6. decembra 1947 Tanjugu Ljubljana, uredništvu Ljudske pravice in Slovenskega poročevalca (AS 223, Š 787) podpisal navodilo z naslednjo vsebino: »Priloženo Vam pošiljamo dva ukaza Ljudske skupščine, ki jih v

celoti objavite v Vašem listu dne 7. XII. t.l.« Podobno navodilo je izdal generalni sekretar vlade LRS France Popit 23. oktobra 1948, naslovljeno je bilo na Urad za informacije. Zaradi natančnosti navodil prepis dopisa objavljam v celoti:

Prosimo vas, da priobčite v jutrišnjih dnevnikih časopisih na prvi strani naslednji komunike:

"Spremembe v vladi ljudske republike Slovenije.

Ljubljana, 23. oktobra 1948.

Prezidij ljudske skupščine LRS je na svoji današnji seji na predlog predsednika vlade LRS izvršil nekatere spremembe v vladi LRS. Dosedanji minister za pravosodje dr. Jože Pokorn je prevzel kot član vlade LRS posle predsednika Komisije za zakonodajo in organizacijo državne uprave; dosedanji minister za trgovino in preskrbo Viktor Repič je kot član vlade LRS prevzel posle predsednika Komiteja za zunanjo trgovino; dosedanji minister za lokalni promet Jože Borštnar je prevzel posle ministra za trgovino in preskrbo. Na novo sta bila imenovana univ. prof. dr. Heliodor Modic za ministra za pravosodje in dosedanji pomočnik ministra Tone Šušteršič za ministra za lokalni promet.

Te spremembe je narekovala potreba po izpolnitvi pravne upravne in gospodarske organizacije v vladi LRS.

Iz pisarne Generalnega sekretariata Predsedstva vlade LRS"

Na drugi strani pa prosimo, da priobčite naslednjo notico:

»Ustanovljena je komisija za zakonodajo in organizacijo državne uprave LRS.

Vlada ljudske republike Slovenije je izdala uredbo o ustanovitvi Komisije za zakonodajo in organizacijo državne uprave pri vladi LRS. Naloga te komisije je, da kot vladni organ opravlja posle iz pravnega področja in iz področja organizacije državne uprave.«

Nadalje naj časopisi skupaj s komunikejem priobčijo tudi življenjepise in po možnosti slike novih ministrov.

Število takšnih zahtev je tako naraščalo, da so v časopisnih podjetjih čedalje pogosteje zahtevali plačilo za objavo vnaprej pripravljenih besedil. Tako najdemo v arhivu dopis oglasnega oddelka Ljudske pravice, v katerem zahteva plačilo za objavljanje nadaljnjih

besedil. To so kasneje uredili z navodili, ki so omejevala obseg besedil, ki jih je moralo brezplačno objavljati časopisje.

5 Sklep

Leta 1947 se je začela stabilizacija mlade jugoslovanske države. Uradno je bila končana povojna obnova, z izjemo Svobodnega tržaškega ozemlja so bile določene državne meje, ustalil se je politični sistem. V času, ko bi država in družba morali kreniti po že med vojno v Politbiroju zamišljeni poti, je prišlo do velike zunanjepolitične spremembe, do spora z vzhodnim blokom, lahko bi zapisali tudi s Stalinom. Prvi pregled tiska je najprej pokazal, da so objekt javnega malikovanja namesto Sovjetske zveze postale Združene države Amerike. Da ni bilo čisto tako, so me najprej opozorili sogovorniki, novinarji iz tistega obdobja, nato je podroben pregled tiska njihove besede potrdil. Belo ni postalo črno, temveč sivo. Zdi se, da je jugoslovanska oblast vedno računala na spravo z ideološkimi sorodniki v času po Stalinovi smrti, kar se je zgodilo v obdobju destalinizacije. Da javnost in mediji niso popolnoma izključili možnosti sprave, so skrbeli mnenjski voditelji, ki so na prelomu četrtega desetletja izhajali iz agitpropa in kasneje ideološke komisije SZDL, ter uradniki Tiskovnega urada, kasnejšega Urada za informacije. »Lahko bi se reklo, da so bremzali evforijo nad Zahodom,« se je slikovito izrazil eden od sogovornikov, ki je v tem obdobju deloval kot zunanjepolitični urednik enega vodilnih časopisov.

Zahod se je tako v časopisih pojavljal le kot partner, ne pa kot popoln zaveznik. V državi so se kot posledice neuvrčenosti v blok začele pojavljati gospodarske težave, predvsem pomanjkanje nekaterih dobrin; ljudje so začutili posledice, ki jih je prinesel spor z Informbirojem v vsakdanje življenje. Državljeni so bili znova v boju, tokrat kot borci za pravilnost izbrane politične poti, ki ji je nasprotovala celo dotedanja matica. Pravilnost te poti se je morala kazati na vsakem koraku, še posebej v prvem letu spora s Stalinom, v katerem je jugoslovansko vodstvo poskušalo s prisilno kolektivizacijo v kmetijstvu, dokončno nacionalizacijo in velikimi gradnjami v »bazični industriji« dokazati svoje zvestobo komunizmu kljub nekoliko prilagojeni jugoslovanski zgodbi. Prav v tem času je bilo delo v medijih in z mediji najtežje, javnosti je bilo treba razložiti, čemu nepriljubljeni ukrepi. Novinarji so se znašli v svetu Orwellovega Velikega brata. Čeprav v vladni birokraciji nikoli ni obstajal »Ministrstvu resnice« podoben organ, ki bi na novo pisal stare izvode časopisov, se podoben primer najde tudi v Jugoslaviji. Pri

pregledovanju periodike sem v listu Delo, sicer ne preveč branem glasilu Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije, opazil opravičilo avtorja v uvodu naslovnega članka, v katerem piše, da je zunanja politika žal prehitela tehniko in so zato v članku uspeli spremeniti samo uvodnih nekaj strani v skladu z novimi pogledi partije.

»Spreminjanje preteklosti« sta le deloma prevzela agitprop in Tiskovni urad, ki sta po besedah enega od takratnih novinarjev »precej delala s kadri«, h krajšemu roku trajanja spomina pa sta precej pripomogla tudi poreklo novinarjev in urednikov ter dogodki in okolje, v katerem so živeli. Takratni medijski delavci so namreč izhajali ali iz partizanskega novinarstva in bili navajeni slediti idejam ali pa iz predvojnega novinarskega sveta, navajenega cenzure in prepovedi, ob čemer so morali biti tudi zaradi svoje preteklosti dodatno previdni. Za skrajno obliko cenzure, to je pregleda prvih odtisov pred objavo, lahko tako na podlagi besed nekdanjih novinarjev v dnevnih časopisih kot tudi po pregledu arhivskega gradiva zagotovimo, da ni obstajala. Poleg takšnega skrajnega ukrepa je imela takratna oblast namreč na voljo številne druge možnosti. Na vsebino časopisov so vodilni vplivali s primernim izobraževanjem novinarjev in primerno kadrovske politiko ter z upravljanjem vseh tiskarn. Veliko časopisnih strani so zasedle še uradne objave državnih organov, v tistem času tehnično omejen dostop do informacij pa državljanom ni omogočal preverjanja podatkov.

Pretok informacij je bil sredi stoletja veliko bolj omejen kot danes. Tako bi bilo narobe z današnjega vidika gledati na dostopnost informacij in na medije. Informacijski servis je za medije takrat predstavljal predvsem Tanjug, takrat še tiskovna agencija, ki je bila povsem pod vplivom vlade, na kar kaže tudi njeno polovico leta dolgo združenje s Tiskovnim uradom. Novinarske hiše si vsaj v prvem obdobju niso mogle privoščiti profesionalne dopisniške mreže niti po Sloveniji, kaj šele v tujini, zato so bile vezane na tiskovne agencije. Da je bila dostopnost do vseh informacij navadnim državljanom omejena, kažejo tako pričevanja o embargu države na določene teme kot o pojavu Rdečega Tanjuga, tajne kopije dnevnega informativnega poročila, dostopne samo izbrancem. Na podlagi pogovorov in literature lahko sklepamo, da je bilo slovensko časopisje v primerjavi z ostalimi republikami kar svobodno. Tudi pričevanja o kasnejših dogodkih, kot sta praška pomlad in madžarska revolucija, katerih zaradi časovno omejene tematike nisem vključil v diplomsko nalogo, kažejo, da so slovenska uredništva objavila

informacije in tudi komentarje ter karikature, ne da bi čakala na uradna navodila, in tako nekajkrat zavzela drugačno stališče od uradnega v Beogradu. Posledic za novinarje po zagotovilih takratnih novinarjev kot tudi po pregledu uradnih virov ni bilo. Večji posegi oblasti v delo novinarjev naj bi se zgodili v prvem obdobju spora s Stalinom. Takrat se je začel lov informbirojevcev in delo s kadri ter navodili, po katerih se je v medijih »stvari obravnavalo pravilno«. Danes so te stvari v skrajnem nasprotju s svobodo govora in demokratičnimi načeli, vendar jih čas po vojni deloma opravičuje. Kot prvo velja izpostaviti deloma vojne razmere, v katerih je takrat delovala država. Prihajalo je do mejnih spopadov najprej na zahodnih in nato na vzhodnih mejah, v katerih so vojaki in miličniki na meji umirali, državno vodstvo in državljani pa so živeli v vojni psihozi. Vzporednice s preganjanjem informbirojevcev lahko najdemo tudi v tako imenovanem demokratičnem svetu, v Združenih državah je namreč potekalo obsežno preganjanje komunistov. Kot drugo je država kot lastnica vseh podjetij v okviru planskega gospodarstva načrtovala delo vsega gospodarstva, ne vedno v skladu z logičnim mišljenjem, temveč v skladu s cilji permanentne revolucije. V vseh gospodarskih družbah, tudi v medijih, lastniki še danes vplivajo na poslovanje. Zato sem precej prostora namenil opisu zahodnega medijskega prostora, ki ga je na konferenci o svobodi tiska napadel jugoslovanski delegat. Po političnih spremembah se je podoben sistem uveljavil tudi pri nas in v zadnjih letih lahko občutimo pritiske kapitala, precej podobne državnim v petdesetih letih. O njih pa današnji novinarji podobno kot takrat ne želijo govoriti konkretno in na glas.

REFERENCE

Arhivski viri, objavljeni arhivski viri, periodika

- ◆ Fond centralni komite ZKS, AS 1589
 - Zapisniki sestankov komisij Agitpropa in podkomisije za tisk (tehnične enote 30, 31, 32)
 - Okrožnice, letna poročila in navodila Agitpropa
- ◆ Fond predsedstvo vlade LRS, AS 223
 - tiskovni urad/urad za informacije (tehnične enote 778-793)
- ◆ Djilas, Milovan (1949): Aktuelna pitanja agitacije i propagande. Referat na plenarnoj sednici CK KPJ održanoj 28., 29., i 30. 1. 1949 godine.
- ◆ Drnovšek, Darinka (2000): Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945-1954. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- ◆ Periodika:
 - Slovenski poročevalec
 - Ljudska pravica
 - Delo, glasilo Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije

Ustni viri

Ciril Šter: partizanski novinar, po vojni zaposlen najprej na Primorskem dnevniku, nato 12 let vodi ljubljansko podružnico (kasneje dopisništvo) Tanjuga. Pogovor z g. Šterom opravljen 15. aprila 2004 med 10. in 11. uro pri Cirilu Šteru doma na Vrhovčevi 2 v Ljubljani.

Dušan Benko: deloval v uradu za informacije LRS (1945-47), v času zaostrenih razmer na Koroškem dopisnik Ljudske pravice na Dunaju (1948) in Tanjuga v Celovcu (1948-50). Potem dela kot novinar, urednik zunanjepolitičnega uredništva Ljudske pravice in Slovenskega poročevalca. Pogovor opravljen 5. maja 2004 med 14. uro in 15.15 v kavarni Evropa na Dunajski v Ljubljani.

Literatura

- Amon, Smilja (1996): Tisk in politika v Jugoslaviji 1918-41. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Amon, Smilja (2000): Struktura in značilnosti NOB. V: Slavko Splichal (ur.) Vregov zbornik, Ljubljana: Evropski inštitut za komuniciranje in kulturo: Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani, str. 11-20.
- Budimir, Velimir (1983): Tanjug: četiri decenije. Beograd: Tanjug.
- Čepič, Zdenko, Tone Ferenc, Aleš Gabrič, Bojan Godeša, Boris Mlakar, Dušan Nečak, Jože Prinčič, Janko Prunk, Božo Repe, Anka Vidovič-Miklavčič, Peter Vodopivec, Milan Ževart, (1995): Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929-1945. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Dedijer, Vladimir (1972): Josip Broz – Tito, Prispevki za življenjepis. Ljubljana: Časopisno in grafično podjetje Delo.
- Dedijer, Vladimir (1978): Izgubljena bitka J. V. Stalina. Beograd: Izdavačka radna organizacija »Rad«.
- Dedijer, Vladimir (1979): Dokumenti 1948. Beograd: Izdavačka radna organizacija »Rad«.
- Djilas, Milovan (1951): O agresivnom pritisku vlada sovjetskog bloka protiv Jugoslavije. Beograd: Borba.
- Djilas, Milovan (2000): Tito, The Story from Inside. London: Phoenix Press.
- Dolenc, Ervin, Bojan Godeša, Aleš Gabrič (1999): Slovenska kultura in politika v Jugoslaviji. Ljubljana: Modrijan.
- Gabrič, Aleš (1991): Slovenska agitpropovska kulturna politika 1945-52, Ljubljana: Mladika.
- Gabrič, Aleš (1993): Informbirojevstvo na Slovenskem. Prispevki za novejšo zgodovino, letnik 33, št. 1-2, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Gabrič, Aleš (1995): Socialistična kulturna revolucija. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- Gibianskii, Leonid (2000): Sovjetsko-jugoslovenski sukob 1948: istografske verzije i novi arhivski izvori. V: Aleš Gabrič (ur.), Jugoslavija v hladni vojni, 9-14. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Horvat, Marjan (1999): Cenzura, zaplembe, prepovedi tiskane besede. V: Bojan Čas (ur.), Kamniški sociološki zbornik, 115-134. Kamnik: ŠCRM Kamnik.
- Kocbek, Edvard (1991): Dnevnik 1945. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Kozina, Brane (1996): Republiški upravni organi v LRS od 1945 do 1953. Ljubljana: Arhiv RS.
- Kržišnik, Zvone(1983): Tanjug v RS Sloveniji. Ljubljana: Tanjug press.
- Nećak, Dušan (1999): Hladna vojna. Ljubljana: Modrijan.
- Nećak, Dušan (2002): Hallsteinova doktrina in Jugoslavija V: Sodobna zgodovina – obča /izbrana poglavja/. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Nećak, Dušan, Božo Repe (2003): Oris sodobne obče in slovenske zgodovine. Ljubljana: Filozofska fakulteta: Oddelek za zgodovino.
- Nešović, Branimir, Janko Prunk (1994): 20.stoletje, Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Pirjevec, Jože (1987): Tito, Stalin in Zahod. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Pirjevec, Jože (2000): Jugoslavija in zahodni zavezniki: 1945-1955. V: Aleš Gabrič (ur.), Jugoslavija v hladni vojni, 15-27. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Prinčič, Jože (1997): Slovensko gospodarstvo v drugi Jugoslaviji. Ljubljana: Modrijan.
- Repe, Božo (1999): Refleksija treh največjih jugoslovanskih povojnih znotrajpartijskih obračunov (»Informbiroja«, »Đilasovščina« in partijskega »liberalizma«) v Sloveniji. Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 70/1.-2. zvezek, str. 239-253. Maribor: Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru.
- Robinson, Getrude Joch (1977): Tito's Maverick Media: The Politics of Mass Communications in Yugoslavia. Urbana, Chicago, London: University of Illinois Press.

- Senić, Nenad (2002): Tisk, radio in novinarstvo v Ljudski republiki Sloveniji 1945-1946 (magistrsko delo). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Splichal, Slavko (1975): Razsežnosti politične propagande: teoretični model in aplikacija na mednarodno propagando (magistrska naloga) Ljubljana: FSPN.
- Stanković, Dragana (2001): Vloga novinarja v socialistični družbi (diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Seznam kratic

AS	Arhiv Slovenije
CK	Centralni komite
FLRJ	Federativna ljudska republika Jugoslavija
KPJ	Komunistična partija Jugoslavije
LP	Ljudska pravica
LRS	Ljudska republika Slovenija
N	naslov
NN	nadnaslov
PN	podnaslov
SNOS	Slovenski narodno osvobodilni svet
SP	Slovenski poročevalec
SZDL	Socialistična zveza delovnega ljudstva
Š	oznaka tehnične enote v arhivu Slovenije (škatla)
VKP(b)	Vsesovjetska komunistična partija (boljševikov)